

Technická univerzita v Liberci
Hospodářská fakulta

Studijní program: 6202 – Hospodářská politika a správa
Studijní obor: Pojišťovnictví

Důchodová reforma v České republice

Pension Reform in the Czech Republic

DP-PO-KPO-2005 16

Ivana ŠAFARČÍKOVÁ

Vedoucí práce: Doc. Ing. Eva Ducháčková, CSc. (KPO, TUL)

Konzultant: Ing. Radim Dohnal (KBP, VŠE)

Počet stran: 79

Počet příloh: 4

Datum odevzdání: 10. května 2006

Prohlášení

Byla jsem seznámena s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, zejména § 60 - školní dílo.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědoma povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracovala samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

V Liberci dne 10. 5. 2006

.....

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala všem, kteří mi s vypracováním diplomové práce pomáhali.

Zvláště děkuji vedoucímu diplomové práce Doc. Ing. Evě Ducháčkové, CSc. z Katedry pojišťovnictví, TUL a Ing. Radimu Dohnalovi z Katedry bankovníctví a pojišťovnictví, VŠE za odborný dohled, věnovaný čas a poskytnutí metodických rad a připomínek při zpracování diplomové práce.

Resumé

Cílem této diplomové práce je podat ucelený pohled na současný důchodový systém v České republice a jeho probíhající reformu včetně analýzy jednotlivých částí tohoto systému. Práce poukazuje na důležité demografické ukazatele, na současné potíže důchodového systému a nabízí možnosti jejich řešení při tvorbě důchodové reformy. Po teoretickém úvodu do problematiky následuje podrobná charakteristika současného systému, kde je cílem analyzovat jeho výhody a nevýhody. Práce se dále zaměřuje na činnost pracovní skupiny, která shromažďovala přípravné podklady pro rozhodnutí o důchodové reformě, a na rozbor variant možné důchodové reformy nabídnutých jednotlivými politickými stranami působících v Poslanecké sněmovně. Důležitost této reformy je nám všem dobře známa, nejedná se totiž o rozhodnutí jen na několik pár let, ale na několik desítek až stovek let.

Résumé

The goal of this diploma thesis is to analyse current Czech pension system and its running reform. This thesis is indicative of some important demographics indicators, its current problems as well as some possibilities to solve them to help pension reform. After the theoretical introduction into the problems follows detailed characteristic of current pension system in the Czech Republic, where the objective is to analyze the advantages and disadvantages of this system. The thesis is focusing on the activity of the working group, which fact-finded to the decision on the pension reform, and on the analysis of the possible variants of the pension reform offered by the political parties acting in the House of Parliament. The importance of following reform is to all of us well know, it isn't a decision only on several couple of years, but on several decades as far as hundreds years.

Klíčová slova

demografický vývoj, důchodová reforma, důchodový systém, důchodový věk, penzijní připojištění, sociální pojištění, sociální zabezpečení, systém PAYG DB, životní pojištění

Key words

demographic development, pension reform, pension system (plan), pension age, retirement income insurance, social insurance, social assurance, „pay-as-you-go“ system, defined benefits, life insurance

Obsah

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK A SYMBOLŮ	10
ÚVOD.....	11
1. MOŽNÉ PŘÍSTUPY KE KRYTÍ POTŘEB VE STÁŘÍ	13
2. PODOBA DŮCHODOVÉHO SYSTÉMU V ČR V SOUČASNÉ DOBĚ.....	17
2.1. ZÁKLADNÍ POVINNÉ DŮCHODOVÉ POJIŠTĚNÍ	17
2.1.1. NEDOSTATKY PRVNÍHO PILÍŘE.....	21
2.2. DOPLŇKOVÉ DŮCHODOVÉ POJIŠTĚNÍ.....	25
2.2.1. NEDOSTATKY SYSTÉMU PENZIJNÍHO PŘIPOJIŠTĚNÍ	27
2.2.2. NEDOSTATKY KOMERČNÍHO POJIŠTĚNÍ	32
3. DŮVODY VYŽADUJÍCÍ DŮCHODOVOU REFORMU	34
3.1. NEPŘÍZNIVÝ DEMOGRAFICKÝ VÝVOJ	34
3.2. FINANČNÍ NEROVNOVÁHA DŮCHODOVÉHO ÚČTU	37
4. SOUČASNÉ NÁVRHY NA ZMĚNY V DŮCHODOVÉM SYSTÉMU.....	38
4.1. PRACOVNÍ SKUPINA VLADIMÍRA BEZDĚKA	42
4.2. ZÁKLADNÍ VARIANTA.....	44
4.3. ČSSD – SYSTÉM POMYSLNÝCH INDIVIDUÁLNÍCH ÚČTŮ.....	47
4.3.1. NÁVRH REFORMY	47
4.3.2. ZHODNOCENÍ NÁVRHU VÝKONNÝM TÝMEM.....	49
4.4. ODS – ROVNÝ DŮCHOD.....	50
4.4.1. NÁVRH REFORMY.....	50
4.4.2. ZHODNOCENÍ NÁVRHU VÝKONNÝM TÝMEM.....	52
4.5. KDU-ČSL – ČÁSTEČNÉ DOBROVOLNÉ VYVÁZÁNÍ.....	52
4.5.1. NÁVRH REFORMY.....	53
4.5.2. ZHODNOCENÍ NÁVRHU VÝKONNÝM TÝMEM.....	55
4.6. KSČM – PARAMETRICKÁ OPTIMALIZACE	56
4.6.1. NÁVRH REFORMY.....	56
4.6.2. ZHODNOCENÍ NÁVRHU VÝKONNÝM TÝMEM.....	57
4.7. US-DEU – KOMBINOVANÝ SYSTÉM	57
4.7.1. NÁVRH REFORMY.....	58
4.7.2. ZHODNOCENÍ NÁVRHU VÝKONNÝM TÝMEM.....	60
5. VYHODNOCENÍ NÁVRHŮ A VLASTNÍ NÁSTIN ZÁKLADNÍCH BODŮ DŮCHODOVÉ REFORMY	61
5.1. NÁZOR VÝKONNÉHO TÝMU NA DŮCHODOVOU REFORMU	61
5.2. HODNOCENÍ NABÍZENÝCH VARIANT REFORMY Z MÉHO POHLEDU	62
5.2.1. POROVNÁNÍ MAKROFINANČNÍCH A MIKROFINANČNÍCH KRITÉRIÍ.....	65
5.3. VLASTNÍ VYJÁDŘENÍ K DŮCHODOVÉ REFORMĚ	66
5.3.1. VLASTNÍ PŘEDSTAVA REFORMY	67
ZÁVĚR.....	73
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY.....	76
SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	78
SEZNAM PŘÍLOH.....	79

Seznam použitých zkratek a symbolů

%	procento
aj.	a jiné
APF	Asociace penzijních fondů
apod.	a podobně
atd.	a tak dále
cca	přibližně
č.	číslo
ČAP	Česká asociace pojišťoven
ČR	Česká republika
ČSU	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
HDP	hrubý domácí produkt
Kč	česká koruna
MF	Ministerstvo financí
mil.	milion
mld.	miliarda
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
např.	například
OSVČ	osoba samostatně výdělečně činná
PF	penzijní fond
Sb.	sbírka
tj.	to je
tzn.	to znamená
tzv.	tak zvaný

Úvod

Téma reformy důchodového systému je v poslední době velmi aktuální, státní výdaje na penze rostou, populace stárne, zvyšuje se podíl obyvatel v důchodovém věku. Stáří je bezesporu významnou součástí života každého jedince. Člověk by měl věnovat dostatečnou pozornost možnostem zabezpečení potřeb ve stáří již během své pracovní aktivity a zajistit si příjem, který by považoval za dostatečný. Všechny ekonomicky aktivní osoby jsou zatíženy placením důchodového pojištění, přičemž výše těchto příspěvků má vliv na příjmy a životní úroveň jejich rodin. Není to však dostačující zabezpečení. Příspěvky odvádějí také zaměstnavatelé, a to se projevuje v nákladech na pracovní sílu a dále i v ceně výrobků či služeb. Důchodové zabezpečení má významné místo v redistribuci národního důchodu, je citlivé na vývoj ekonomiky a zpětně ji také ovlivňuje.

Tato práce si klade za cíl charakterizovat současný stav důchodového systému v ČR, ukázat na skutečnosti, které vedly k současnému stavu důchodové politiky, analyzovat jednotlivé části tohoto systému, návrhy možného budoucího vývoje prezentované jednotlivými politickými stranami a vlastní vyjádření k této problematice. Navrhnout a prezentovat důchodovou reformu není prvotním cílem této práce. Zpracovává dostupné demografické a statistické údaje a státní výdaje.

První část diplomové práce je věnována teoretickým východiskům sociálního zabezpečení, důchodového pojištění, přístupům k řešení v rámci sociálního pojištění a další možné alternativní přístupy ke krytí potřeb ve stáří.

Druhá část je zaměřena na český důchodový systém, jeho vývoj, současný stav, jeho konstrukce. Analyzuje také problémy existujících v jednotlivých pilířích.

Třetí část se zabývá problémy důchodového systému v ČR, zejména nepříznivou demografickou situací, kde dochází ke stárnutí populace, což má za následek deficitní důchodový účet a systém se tak stává finančně neudržitelný. Dále budou také naznačeny možnosti, jak se s těmito problémy vypořádat.

Čtvrtá část představí doposud provedené reformní kroky, nabídne možnou inspiraci ze zkušeností na Slovensku a zamyslí se, jak zajistit dlouhodobou finanční udržitelnost systému, a jak si poradit s mezigenerační a mezipříjmovou solidaritou. Obsahuje také hlavní navrhované kroky v jednotlivých pilířích a poskytne informace o přípravě modelů, o vstupních parametrech, výsledcích modelování a upřesní představy politických stran o důchodové reformě zastoupených v Poslanecké sněmovně.

V závěru se tato práce věnuje zhodnocení současného českého důchodového systému a navrhovaných reformních řešení představených jednotlivými politickými stranami. Dále se zabývá vlastními návrhy možných změn a nastíněním vlastní varianty důchodové reformy.

1. Možné přístupy ke krytí potřeb ve stáří

Každá země realizuje propracovaný systém ochrany svých občanů, jehož účelem je zajištění a udržení dosažené životní úrovně, nebo alespoň zajištění důstojného stáří. Sociální zajištění má své historické kořeny již ve středověku, kdy zajištění pomoci starým a nemocným lidem bylo povinností rodinných příslušníků. V určitém rozsahu přebírala toto zajištění i církev, a to v případě opuštěných lidí.

V každé zemi je uplatňována hospodářská politika, jejíž nedílnou a mimořádně důležitou součástí je sociální politika. Tyto politiky se navzájem podmiňují a stimulují, a intenzita těchto vztahů je v různých etapách společenského rozvoje různá. Čím je společnost vyspělejší, tím je vazba mezi těmito politikami těsnější. Sociální politika vytváří podmínky pro kultivaci lidského potenciálu, na němž závisí úspěch hospodářské politiky. V souvislosti s důchodovým systémem je třeba zmínit, že sociální politika ovlivňuje tu hospodářskou mimo jiné také podmínkami zaměstnávání pracovníků, kde patří stanovení věkové hranice odchodu do důchodu, ale také stanovením podmínek odvodů z mezd pro účely sociálního pojištění a dávkami sociálního zabezpečení, anebo mírou benevolence při přiznávání invalidních důchodů (což může být východisko při dlouhodobé nezaměstnanosti). [4]

Součástí sociální politiky je sociální zabezpečení, které je prostředkem k uskutečňování jejich úkolů a cílů. Můžeme jej obecně chápat jako soubor institucí, zařízení a opatření, jejichž prostřednictvím se předchází, zmírňují a odstraňují následky sociálních událostí občanů.

Obecně se rozlišuje 6 základních finančních metod sociálního zabezpečení: [6]

1. Spoření

Spoření je klasickou metodou soukromého zabezpečení. Většinou se uplatňuje v kombinaci se soukromým pojištěním. Jako metoda realizace sociálního zabezpečení je využitelné jen k pokrytí rizika stáří.

V celé řadě zemí existují systémy povinného spoření (tzv. „provident funds“). Zde platí zaměstnanci a zaměstnavatelé pravidelné příspěvky na účty jednotlivých zaměstnanců u příslušného fondu, které jsou úročeny. Při dosažení důchodového věku, při smrti nebo při invaliditě se celková naspořená částka i s úroky vyplácí zaměstnanci či pozůstalým.

2. Soukromé pojištění

Dnešní soukromé pojištění je typickým tržním produktem a díky specifickému charakteru pojistných produktů je trh pojištění regulován státem více než většina ostatních finančních produktů. Jako metoda realizace sociálního zabezpečení má své uplatnění jako alternativa k základnímu systému sociálního zabezpečení, nebo častěji jako jeho nadstavba.

3. Podnikové zaopatření

Podnikové zaopatření jako metoda realizace sociálního zabezpečení vzniklo jako přímý důsledek zavedení institutu odpovědnosti zaměstnavatele za škody vzniklé zaměstnancům při pracovních úrazech či nemocech z povolání. Toto zaopatření spočívá v tom, že firma poskytuje svým zaměstnancům dávky sociálního zabezpečení ze svých prostředků, a to buď na základě zákona nebo po dohodě se zaměstnanci. V některých zemích má toto pojištění odpovědnosti podobu „povinného smluvního pojištění“ či dokonce „zákonného pojištění“.

Podnikové důchodové zaopatření má povahu doplňku k sociálnímu důchodovému pojištění či státnímu zaopatření. Vzniká na základě povinnosti ze zákona nebo na základě výsledků kolektivního vyjednávání. Tyto systémy jsou obvykle podporovány státem ve formě odpočtu příspěvků od daňového základu.

4. Sociální pojištění

Klíčovým prvkem je zde povinnost pojištění ze zákona. Je většinou financováno příspěvky placenými zaměstnanci, zaměstnavateli a případně i státními dotacemi. Pro sociální pojištění je typické, že velikost pojistného není stanovena v závislosti na riziku, ale je pro všechny účastníky pojištění stanovena stejným způsobem. Ve velké míře se zde uplatňuje princip solidarity. Nárok na dávky je založen na

splnění určitých podmínek placení pojistného a velikost dávky se odvíjí od velikosti příjmů pojištěných.

5. Státní zaopatření

Státní zaopatření jako metoda realizace sociálního zabezpečení spočívá ve financování kterékoliv dávky sociálního zabezpečení ze státního rozpočtu. Tento systém je jakousi alternativou k systému sociálního pojištění.

6. Sociální pomoc

Sociální pomoc jako metoda realizace sociálního zabezpečení je charakterizována poskytováním dávek za podmínky sociální potřeby. Charakteristickým prvkem je, že se v zásadě nezkušují příčiny vzniku sociální potřeby jako podmínky pro poskytnutí dávky, podstatný je až výsledný stav.

Každá koncepce sociálního zabezpečení je podmíněna předchozím historickým vývojem, národní tradicí a řadou dalších faktorů. Tyto faktory vzájemně spolu souvisí a ovlivňují formování soustavy sociálního zabezpečení. Mezi základní determinanty patří zejména: [1]

- ekonomické determinanty
- společensko-politické determinanty
- demografický vývoj
- zdravotní stav obyvatelstva
- zaměstnanost
- politika v oblasti pracovních příjmů

Sociální zabezpečení v České republice v sobě zahrnuje:

- sociální pojištění
 - důchodové pojištění (kryje dlouhodobou pracovní neschopnost)
 - nemocenské pojištění (kryje krátkodobou pracovní neschopnost)
 - pojištění nezaměstnanosti (kryje potřeby v nezaměstnanosti)
- státní sociální podporu
- sociální pomoc

Sociální pojištění v České republice je z hlediska způsobu financování koncipováno jako pojištění povinné a je financováno prostřednictvím státního rozpočtu, kam míří příspěvky zaměstnanců, zaměstnavatelů a státu.

2. Podoba důchodového systému v ČR v současné době

Český důchodový systém se v dnešní době nachází ve fázi reformního procesu. Od roku 1990 byla uskutečněna řada změn, které jej dovedly až do dnešní podoby. Ta samozřejmě není konečná, bude třeba provést ještě dlouhou řadu opatření a úprav, které jsou součástí probíhající reformy systému.

V České republice je zaveden systém PAYG DB, tzv. průběžně financovaný a dávkově definovaný důchodový systém. To znamená, že současní plátcí sociálního pojištění hradí důchody současným příjemcům penzí. Řídí se tak v zásadě principem sociální solidarity. V současné době je tvořen dvěma pilíři. **První pilíř** je základní povinný, dávkově definovaný, průběžně financovaný, který tvoří odvody každého občana po dobu jeho pracovní činnosti. **Druhý pilíř** je doplňkový dobrovolný, příspěvkově definovaný, kapitálově financovaný, tvořený penzijním připojištěním se státním příspěvkem a soukromým životním pojištěním. Ve smyslu dělení v Evropské unii lze tento pilíř považovat za třetí pilíř. Jedná se tedy o doplňkové financování, které je zcela dobrovolné a závisí na rozhodnutí každého člověka, zda si chce přilepšit na budoucí důchod. V členských státech EU obvyklý druhý pilíř (zaměstnavatelské penzijní systémy) v ČR neexistuje.

2.1. Základní povinné důchodové pojištění

Roku 1995 byl v Parlamentu ČR schválen zákon č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění, který nabyl účinnosti dne 1. 1. 1996. Tento zákon je základním hmotně právním předpisem, který upravuje nároky z důchodového pojištění pro případ stáří (starobní důchod), invalidity (plný nebo částečný invalidní důchod) a úmrtí živitele (vdovský, vdovecký a sirotčí důchod). Základní systém tedy zabezpečuje občany v sociálních situacích, kdy ztrácí zdroj obživy a schopnost si tento zdroj opatřit. Z hlediska váhy na celkově vyplácených důchodech, jak ukazuje následující tabulka, jsou nejvýznamnější starobní penze.

Tabulka č. 1: **Výdaje na dávky důchodového pojištění v roce 2004**

Druh dávky	Výdaje na dávky důchodového pojištění	
	v tisících Kč	v %
Starobní důchod	163 025 907	71,9
Plný invalidní důchod	32 719 373	14,4
Částečný invalidní důchod	9 630 852	4,2
Vdovský důchod	17 408 485	7,7
Vdovecký důchod	1 531 549	0,7
Sirotčí důchod	2 566 898	1,1
Celkem	226 883 064	100

Zdroj: Český statistický úřad

Systém základního důchodového pojištění je v ČR spravován Českou správou sociálního zabezpečení (dále jen „ČSSZ“) – organizační složkou státu, která je řízena Ministerstvem práce a sociálních věcí ČR (dále jen „MPSV“). Stát garantuje systém ekonomicky i právně. Příjmy a výdaje systému jsou součástí státního rozpočtu, v němž je zaveden zvláštní účet důchodového pojištění. Rozpočtování příjmů z pojistného a rozpočtování výdajů na důchody bylo do roku 1996 oddělené a neprovázané. Příjmy z pojistného byly zařazeny mezi příjmy daňové jako součást příjmů státního rozpočtu. Přebytek mezi příjmy z pojistného a výdaji na důchody byl odčerpán v prospěch státního rozpočtu. K oddělení a vytvoření zvláštního účtu došlo až v roce 1996, kdy už žádný přebytek pojistného neexistoval. Financování důchodů se řídí zákonem č. 218/2000 Sb., o rozpočtových pravidlech a o změně některých souvisejících zákonů a tímto zákonem je také od roku 1996 stanoveno, že případné přebytky důchodového pojištění se vyjímají ze státního rozpočtu a převádějí se na zvláštní účet státních finančních aktiv pro důchodové pojištění. Schodek důchodového pojištění však není zvláštními ustanoveními rozpočtových pravidel řešen, takže je součástí hospodaření státního rozpočtu. [20]

Účast v základním důchodovém pojištění je po splnění podmínek uvedených v zákoně o důchodovém pojištění povinná. Tento povinný systém je tedy velmi rozvinutý, jsou do něj zapojeny téměř všichni zaměstnanci v zaměstnaneckém poměru v zemi a téměř všichni staří občané dostávají z tohoto systému důchod. Ekonomicky aktivní osoby svými peněžními prostředky odevzdávanými do státního rozpočtu hradí výdaje na důchody vyplácené současným důchodcům. Existuje zde jednak mezigenerační a zároveň mezipříjmová solidarita, která znamená, že mezi pojistným zaplaceným konkrétní osobou a jejím důchodem nemusí být vždy přímá úměra.¹

Od roku 1996 byla zavedena tzv. dvousložková konstrukce důchodu, při níž je výše důchodu koncipována na základě procentní a základní výměry. **Základní výměru** důchodu představuje jednotná pevná částka, která je pro všechny důchodce stejná bez ohledu na výši jejich příjmu v ekonomicky aktivním věku. V roce 1996 dosahovala výše 680 Kč měsíčně, v letech 1998 až 2003 činila 1 310 Kč měsíčně, v roce 2005 pak 1 400 Kč měsíčně a v roce 2006 se zvýšila na 1 470 Kč měsíčně. Základní výměra náleží při souběhu více důchodů jen jednou. **Procentní výměra** závisí na délce doby pojištění a výši příjmu dosahovaného v rozhodném období. Činí 1,5 % výpočtového základu za každý celý rok doby pojištění získané do dne vzniku nároku na důchod. Výše procentní výměry nemůže být nižší než 770 Kč měsíčně, maximální hranice není stanovena. [20]

Princip zásluhovosti v důchodovém pojištění se projevuje v omezeném rozsahu z důvodů současného uplatňování principu sociální solidarity (existence redukčních hranic, kterými se zápočet vyšších příjmů stanoveným způsobem omezuje, způsobuje pokles reálné úrovně důchodu se vzrůstajícími příjmy započítatelnými pro účely důchodového pojištění). Systém je velice redistributivní a jeho dynamiku zajišťuje každoroční aktualizace úrovně příjmů, z nichž se vychází při výpočtu procentní výměry důchodu a zvyšováním vyplácených důchodů.

¹ PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V. a kol. Důchodové pojištění v ČR. 4 vydání. Olomouc: Anag, 1999, str. 303

Základní pravidla pro zvyšování vyplácených důchodů

- vyplácené důchody se zvyšují pravidelně každý rok v lednu; odchylný postup je stanoven pouze při velmi nízké inflaci (zvýšení by činilo méně než 2 %) a při vysoké inflaci (aspoň 10 %),
- zvýšení důchodů se stanoví tak, aby u průměrného starobního důchodu činilo nejméně 100 % růstu cen a dále též nejméně 1/3 růstu reálné mzdy,
- konkrétní částku zvýšení stanoví vláda nařízením, přičemž zvýšení může být vyšší než zvýšení, které zákon stanoví jako minimální,
- růst úhrnného indexu spotřebitelských cen za domácnosti celkem je při pravidelném zvýšení od ledna zjišťován v období dvanácti měsíců, a to do července kalendářního roku přecházejícího roku zvýšení důchodů,
- v mimořádném termínu se důchody zvýší, pokud růst cen ve sledovaném období dosáhl alespoň 10 %; o takovém zvýšení rozhodne vláda do 50 dnů od posledního dne kalendářního měsíce, v němž došlo ke splnění uvedené podmínky. [20]

V současné době existují dvě možnosti vedoucí k získání nároku na starobní důchod a to: v případě, že osoba přispívala do systému alespoň 25 let a dosáhla věku pro odchod do důchodu, nebo druhá varianta, že osoba platila příspěvky do systému alespoň 15 let a byla starší 65-ti let.

Do roku 1995 platilo, že muž odcházel do důchodu v 60 a ženy v 54 až 57 letech v závislosti na počtu vychovaných dětí. Podle zákona č. 155/1995 Sb. o důchodovém pojištění se však od roku 1996 začala každoročně postupně zvyšovat věková hranice pro nárok na starobní důchod o 2 měsíce u mužů a o 4 měsíce u žen tak, aby po 31. 12. 2006 činil důchodový věk 62 let u mužů a 57 až 61 let u žen dle počtu vychovaných dětí. Od 1. 1. 2004 vešel v platnost zákon č. 425/2003 Sb., jímž bylo ustanoveno, že zvyšování důchodového věku bude pokračovat stejným tempem i po roce 2006 s cílem postupného dosažení jednotné hranice 63 let pro muže a bezdětné ženy v roce 2013. Důchodový věk ostatních

žen bude i nadále diferencovaný podle počtu vychovaných dětí, a to v rozmezí 59 až 63 let. [uvedené zákony, 20]

První pilíř je tedy založen na následujících principech:

- sociální solidarita (mezigenerační a mezipříjmová)
- průběžné financování
- účast v systému je povinná pro všechny ekonomicky aktivní osoby v zaměstnaneckém poměru, např. rentiéři z nájmu, z dividend neplatí do systému a také neberou důchod
- systém je dávkově definovaný
- systém je dynamický (řada prvků konstrukce výpočtu důchodu se každoročně upravuje s přihlédnutím k ekonomickému vývoji, a to včetně indexování vyměřovacích základů)

2.1.1. Nedostatky prvního pilíře

Hlavní nevýhodou systému průběžně financovaného je závislost na demografickém vývoji, protože peníze vyplácené na důchody jsou odvozeny z příspěvků vybraných od ekonomicky aktivního obyvatelstva. Pokud tohoto obyvatelstva ubývá, pak není dostatek peněz na důchody a stát je nucen se zadlužovat. Více o této problematice pojednává kapitola 3.1.

Mezi další problémy, se kterými se současný systém potýká, patří zejména:

- **zaostávání reálné hodnoty důchodů**

Přes všechny realizované valorizace dosahují důchody pouze 90 % - 95 % vyplácených důchodů ve srovnání s obdobím před rokem 1990. Ve srovnání s vývojem reálné mzdy se reálná hodnota důchodu vyvíjela příznivěji až od roku 1992 a od té doby zaostává za vývojem mezd – reálná hodnota mzdy v roce 2000 je ve srovnání s rokem 1989 zhruba o 10 % vyšší. Zatímco reálná hodnota mezd vzrostla meziročně v roce 2002 o 5,4 % a v roce 2003 o 6,6 %, reálná hodnota důchodů vzrostla o 5 % v roce 2002 a pouze o 3,1 % v roce 2003.

Tabulka č. 2: **Vývoj reálné hodnoty průměrného vypláceného starobního důchodu v % hodnoty roku 1989**

Rok	100 % v roce					
	1989	1999	2000	2001	2002	2003
1999	92,6	100,0				
2000	92,1	99,4	100,0			
2001	92,5	99,8	100,4	100,0		
2002	97,1	104,8	105,4	105,0	100,0	
2003	100,1	108,1	108,7	108,3	103,1	100,0

Zdroj: [2]

Proto se stanovení pravidel pro zvyšování důchodů stalo jedním ze stěžejních principů zákona o důchodovém pojištění z roku 1995. Důvodem je, aby nedocházelo ke snižování reálné hodnoty přiznaných důchodů a aby nebyl přílišný rozdíl mezi vývojem pracovních příjmů a vývojem důchodů. Účelem valorizace je tedy upravovat důchodové pojištění s ohledem na růst ostatních hospodářských ukazatelů, tj. přizpůsobování v závislosti na růstu maloobchodních cen a životních nákladů a přizpůsobování v závislosti na růstu mezd ekonomicky aktivních členů společnosti.

▪ **vysoká nivelizace důchodů**

S vysokou nivelizací (vyrovnání na stejnou úroveň) důchodů souvisí vysoká míra mezipříjmové solidarity, která je dána zejména nevyhovující konstrukcí výpočtu důchodu. Důsledkem vysoké míry příjmové solidarity a omezených finančních zdrojů je nízká diferenciací důchodů a princip ekvivalence je pak uplatňován ve velmi malém rozsahu. Systém je příliš štědrý pro důchody z podprůměrných příjmů a naopak poskytuje nedostatečnou náhradu pro důchody z nadprůměrných příjmů. [18]

▪ **nárůst počtu předčasných starobních důchodů**

Motivujícím faktorem pro odchod do předčasného důchodu byla pro občany výhodná konstrukce stanovení výše předčasného důchodu v porovnání se starobním důchodem při dosažení důchodového věku. Zhoršující se situace na trhu práce byla dalším motivem. Nezaměstnaní občané v předdůchodovém věku řešili odchodem do předčasného důchodu svoji situaci, kdy už nebyli schopni

sehnat si zaměstnání. S nárůstem počtu předčasných starobních důchodů souvisí i stagnace reálného věku odchodu do důchodu. K odstranění tohoto problému vznikla novela zákona o důchodovém pojištění s účinností od 1.7.2001, která zvýšila redukce předčasných důchodů, což bylo mimo jiné požadavkem EU.

▪ **zvyšování podílu počtu důchodců na počtu plátců pojistného**

Zvyšování počtu důchodců na plátcích pojistného je především vnější parametr, který ovlivňuje důchodový systém. Je to způsobeno zejména demografickým vývojem, nárůstem počtu předčasných starobních důchodů a snižující se mírou ekonomické aktivity. Výsledkem je, že podíl důchodců a počtu pojištěných roste. V roce 1996 tak přispívali na 1 důchodce 2,1 plátce, v roce 2001 už to bylo 1,8 plátců a v roce 2030 prognózy očekávají snížení na 1,2 plátce. Vzhledem k tomu, že demografický vývoj můžeme ovlivnit pouze velmi ztěží, je třeba upravovat vnitřní parametry systému, stranu příjmů a výdajů (např. výši příspěvkové sazby, věkovou hranici pro odchod do důchodu, vztah důchodu a mzdy).

Tabulka č. 3: Vývoj poměru počtu důchodců a plátců pojistného

Rok	Počet pojištěných osob v tis.	Počet důchodců v tis.	Počet plátců na jednoho důchodce
1993	5 052	2 521	2,004
1994	5 290	2 519	2,100
1995	5 134	2 523	2,035
1996	5 186	2 498	2,076
1997	4 944	2 507	1,972
1998	4 925	2 545	1,935
1999	4 728	2 573	1,838
2000	4 661	2 594	1,797
2001	4 694	2 615	1,795
2002	4 679	2 578	1,815
2003	4 676	2 591	1,805
2004	4 676	2 626	1,781
červen 2005	4 680	2 632	1,778
2010	4 735	2 917	1,623
2020	4 565	3 276	1,393
2030	4 269	3 479	1,227
2050	3 521	4 105	0,858

Zdroj: Český statistický úřad, MPSV, vlastní výpočty

- **zvýhodněné postavení osob samostatně výdělečně činných (OSVČ)**

Až do roku 2004 (zákon č. 425/2003 Sb.) nebyla účast na důchodovém pojištění OSVČ povinná. Nyní se rozlišuje, zda je činnost vykonávána jako hlavní nebo vedlejší. V případě, kdy je samostatná výdělečná činnost vykonávána jako hlavní, je účast na důchodovém pojištění povinná, a to bez ohledu na výši dosaženého příjmu, tedy i v případě ztráty. U vedlejší činnosti je účast na důchodovém pojištění závislá na výši příjmů. V případě, že OSVČ nedosáhne zákonem stanovené výše příjmů, je přihlášení k účasti na důchodové pojištění dobrovolné.

- **nepřiměřeně velký rozsah náhradních dob pojištění**

Mezi náhradní doby pojištění patří zejména studium, doba nezaměstnanosti, výkon vojenské nebo civilní služby, péče o dítě apod. Např. doba studia na střední a vysoké škole před 1.1.1996 získaná po dosažení věku 18 let se započítává v rozsahu 80 % a pokud byla získána před dosažením věku 18 let, tak se i nadále doba pojištění započítává plnohodnotně. [18]

- **nedostatečný rozvoj nositele pojištění** vlivem rozpočtového uspořádání a dlouhodobého poddimenzování finančních prostředků

Výhodou současného systému (prvního pilíře), který je plně zaopatřen státem, je především jistota hospodárného nakládání s omezenými zdroji (hospodaření podle rozpočtových pravidel), v rámci státního rozpočtu výdaje na důchody nejsou závislé na příjmech z pojistného. Nevýhodou je limitace nákladů na správní výdaje, což je označováno jako brzdicí faktor rozvoje důchodového pojištění.

Dnešní systém není dlouhodobě finanční udržitelný, vykazuje velmi vysokou míru příjmové solidarity, vysoké příspěvkové sazby. Dále je systém mezigeneračně nespravedlivý a jeho financování není diverzifikované.

2.2. Doplňkové důchodové pojištění

Úkolem doplňkového důchodového systému je dopomoci občanům zvýšit si vlastní příjmy ve stáří svou vlastní iniciativou a odlehčit tak státnímu systému. Tento pilíř tvoří penzijní připojištění podporované státními příspěvky a limitovanými daňovými úlevami, a další formy individuálního zabezpečení prostřednictvím produktů komerčních pojišťoven.

Doplňkový dobrovolný **systém penzijního připojištění** zavedený v roce 1994 upravený zákonem č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem, je soukromě provozovaný, plně fondově financovaný systém, podporovaný státním příspěvkem a od roku 2000 i daňovými úlevami. Účast v tomto systému je založena na dobrovolném rozhodnutí jednotlivce a konkurenčních nabídek penzijních fondů. Výše penze je závislá především na výši zaplacených příspěvků na vlastní účet, na výši zhodnocení příspěvků vhodným investováním penzijního fondu a na výši státního příspěvku. Do penzijního připojištění je zapojeno cca 3,2 mil. účastníků.²

Podmínky penzijního připojištění byly při jeho vzniku stanoveny velmi atraktivně, aby dostatečně motivovaly osoby v předdůchodovém věku vstoupit do systému. Projevil se značný zájem obyvatelstva, důvěra spočívala možná s pozitivními zkušenostmi se stavebními spořitelny. Od září 1994 do konce roku 1996 vstoupilo do systému více než 1,5 milionů osob. Penzijní připojištění ovšem mělo pro mnoho z nich charakter krátkodobého spoření (díky podmínkám jako nízký věk pro starobní penzi – 50 let a krátká čekací doba na penzi – maximálně 5 let). Po svém úspěšném startu začal systém stagnovat. Docházelo pouze k přelévání účastníků mezi fondy. Úspěch má ten penzijní fond, který vyplácí vysoké provize, první penzijní fondy začínají krachovat, začíná slučování a akvizice. Státní příspěvek se nevalorizoval a ani se nezvýšila maximální hranice, při které se již státní příspěvek nezvyšuje. Státní dozor měl omezené pravomoce. Novela zákona v roce 1999 přinesla zpřísnění podmínek (penzijní věk 60 let a minimální dobu spoření pro získání nároku na starobní penzi), ale i další motivující faktory – vyšší

² listopad 2005, www.apfcr.cz

státní příspěvek, daňové úlevy pro účastníky a zaměstnavatele. Penzijní fondy přišly s veřejnými přísliby, uplatněním moderních forem komunikace, s rozvojem kombinací se životním pojištěním, atd.

Není pochyb o tom, že penzijní připojištění je dlouhodobá záležitost, tzn. pokud si chce občan na zajištění finančních potřeb ve stáří naspořit dostatečně velké prostředky, musí začít spořit již před dosažením věku 30 let, tedy v době, kdy většina lidí na důchod a stáří ještě vůbec nepomýšlí. Smyslem připojištění je totiž postupně, po poměrně malých částkách příspěvků nahromadit na osobním účtu určitý kapitál. Do současného penzijního připojištění se zatím nepodařilo vtáhnout mladší ročníky, u kterých by dlouhodobé spoření mohlo přinést podstatnější efekt. Právě na tyto generace nejvíce dopadnou nezbytné reformní kroky průběžného důchodového systému a budou více závislé na dodatkových zdrojích. Jsou to ale také lidé, kteří musí financovat vzdělání, bydlení a rodinu a obvykle nemají dost prostředků na to, aby je blokovali v málo likvidním penzijním připojištění. Myslím si, že mnoho lidí se bojí penzijně připojistit kvůli tomu, že se právě jedná o dlouhodobé ukládání peněz. Je to dáno tím, že připojištění by mělo motivovat k zajištění důstojného stáří a ne ke spotřebě naspořených prostředků v předdůchodovém období.

Průměrná výše měsíčního příspěvku na penzijní připojištění v roce 2004 činila 397 Kč. Je to sice o 3,7 % více než v předcházejícím roce, ale míra příspěvku k průměrné hrubé mzdě klesla o 0,1 %. Tempo růstu průměrné mzdy (v roce 2004 bylo 6,6 %) je podstatně vyšší než tempo růstu příspěvků na penzijní připojištění. Výše těchto příspěvků je v podstatě slabinou tohoto systému. Příčinou malého růstu příspěvků můžeme vidět v zapojení velkého počtu důchodců do daného systému, neboť jejich příjmy nejsou již tak vysoké.

Tabulka č.4: Průměrná míra měsíčního příspěvku na penzijní připojištění k průměrné měsíční hrubé mzdě

Rok	průměrný měsíční příspěvek v Kč	roční % nárůst	průměrná měsíční hrubá mzda v Kč	roční % nárůst	průměrná míra příspěvku k hrubé mzdě
1994	118	0	7 004	0	1,7
1995	262	122	8 307	18,6	3,2
1996	305	16,4	9 825	18,3	3,1
1997	333	9,2	10 802	9,9	3,1
1998	333	0	11 801	9,2	2,8
1999	324	-2,7	12 797	8,4	2,5
2000	337	4,0	13 614	6,4	2,5
2001	348	3,3	14 793	8,7	2,4
2002	354	1,7	15 866	7,3	2,2
2003	383	8,2	16 917	6,6	2,3
2004	397	3,7	18 035	6,6	2,2
2005	444 ¹	11,8	19 030	5,5	2,3

Zdroj: APF ČR, MPSV, vlastní výpočty

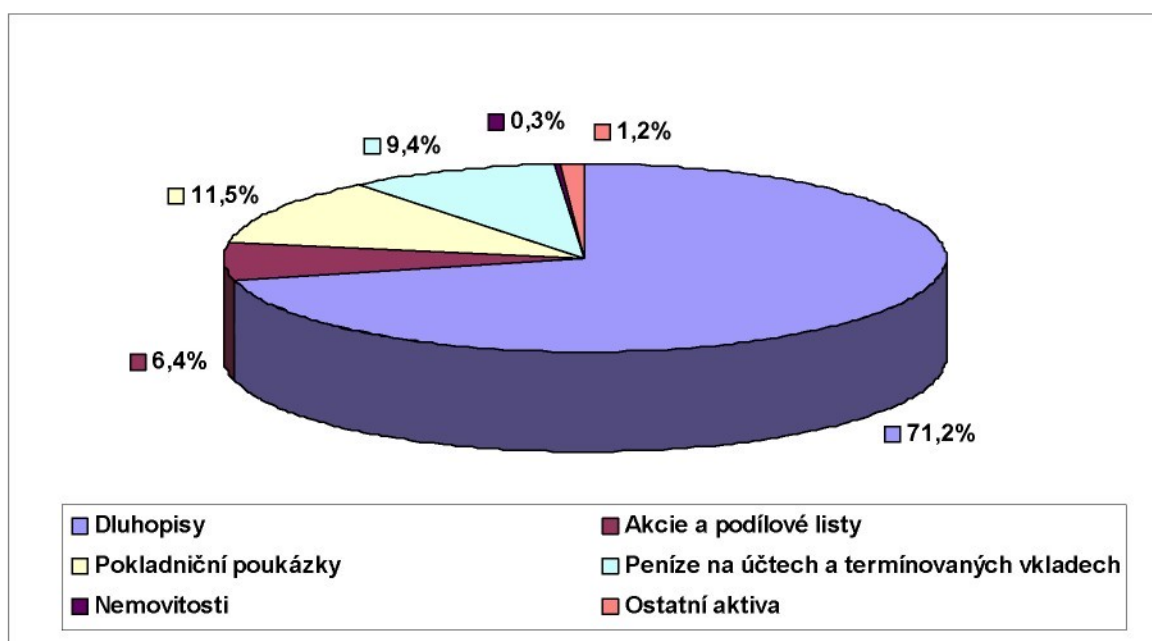
¹ údaj je za 1. pololetí roku 2005

2.2.1. Nedostatky systému penzijního připojištění

- **nedostatečná bezpečnost vložených prostředků**

Uložené prostředky v penzijním fondu nejsou pojištěné a stát neručí za jejich vyplacení v případě krachu. Zatím se však zdá, že penzijní připojištění je spíše sázka na jistotu vzhledem k přísnosti zákona o penzijním připojištění, tzn. možným investičním strategiím fondu a státnímu doзору. Významný podíl ve struktuře majetku penzijních fondů představují dluhopisy, což jsou velice málo rizikové cenné papíry.

Graf č. 1: **Struktura majetku penzijních fondů v roce 2004**

Zdroj: APF ČR

- **nedostatečná transparentnost hospodaření vlivem sloučení finančních prostředků účastníků a akcionářů**
- **penzijní připojištění poskytuje z dlouhodobého hlediska potenciál nízkého výnosu**

Následující tabulka ukazuje, že penzijní připojištění je výhodné v krátkém horizontu a to díky pozitivnímu vlivu státní podpory. Po tomto období začíná státní podpora ztrácet na významu. Po 30 letech měsíční úložky 500 Kč převyšuje částka naspořená v akciovém otevřeném podílovém fondu (OPF) částku naspořenou v penzijním fondu o dvě třetiny (na základě tendenčních předpokladů - vyšších výnosů OPF).

Tabulka č. 5: **Zhodnocování vkladů v Kč**

Měsíčně ukládáno 500 Kč	OPF (8 %) akciový	OPF (6 %) dluhopisový	PF (4 %) penzijní fond	OPF (4 %) peněžního trhu
Po 5 letech	38 016	35 852	43 197	33 798
Po 10 letech	93 873	83 830	94 485	74 918
Po 20 letech	296 538	233 956	228 726	185 815
Po 25 letech	473 726	348 938	316 407	259 870
Po 30 letech	734 075	502 810	421 817	349 970

Zdroj: Osobní finance č. 18/03

▪ **vysoké provozní náklady**

- ziskatelské provize, administrativní náklady, ziskatelské náklady na převody z fondu do fondu

▪ **krátkodobý charakter pojištění**

Penzijní připojištění slouží spíše jako krátkodobé spoření než jako způsob zabezpečení na stáří. To vyplývá i z věkové struktury účastníků, z nichž takřka polovina byla v roce 2000 starší než 50 let, tedy v předdůchodovém, respektive důchodovém věku. Státní podpora (státní příspěvky a daňové úlevy) neplní tak svůj účel a umožňují často nekalou konkurenci vůči jiným produktům finančního trhu.

Tabulka č. 6: **Věková struktura účastníků penzijního připojištění v %**

Věkové rozmezí	2002	2003	2004	1. pol. 2005
18 – 29	11,46	10,53	10,24	10,49
30 – 39	16,79	16,92	17,26	17,93
40 – 49	24,38	23,51	22,50	21,55
50 – 59	29,79	30,27	29,79	29,15
60 a více	17,58	18,77	20,21	20,88

Zdroj: MFCR

Vysokou koncentraci starších osob systém vykazuje již od svého vzniku. Průměrný věk připojištěných přesahuje 47 let. Zájem o zabezpečení ve stáří nabývá na významu (tyto věkové kategorie přispívají několikanásobně většími částkami než mladší účastníci). Např. pro účastníky nad 50 let je tento produkt díky velkému efektu státního příspěvku a možnosti daňových odpočtů bezesporu vhodným způsobem spoření. Penzijní připojištění jako takové pak ztrácí smysl a jde spíš o investici s poměrně malým rizikem a velkým výnosem.

Do tohoto pilíře můžeme také zařadit **soukromé životní pojištění**. Jedná se o dobrovolné kapitálové pojištění realizované životními pojišťovnami, které se řídí zákonem č. 363/1999 Sb., o pojišťovnictví. Existuje několik odvětví životního pojištění, ale za doplněk důchodového systému můžeme považovat jen takové druhy, které slouží pro zajištění prostředků na stáří, to je totiž jen jednou z pojistných událostí, na které se životní pojištění může vztahovat. Jsou to takové druhy, které zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů nazývá souhrnně soukromé životní pojištění a jedná se o:

- pojištění pro případ dožití
- pojištění pro případ smrti nebo dožití
- důchodové životní pojištění.

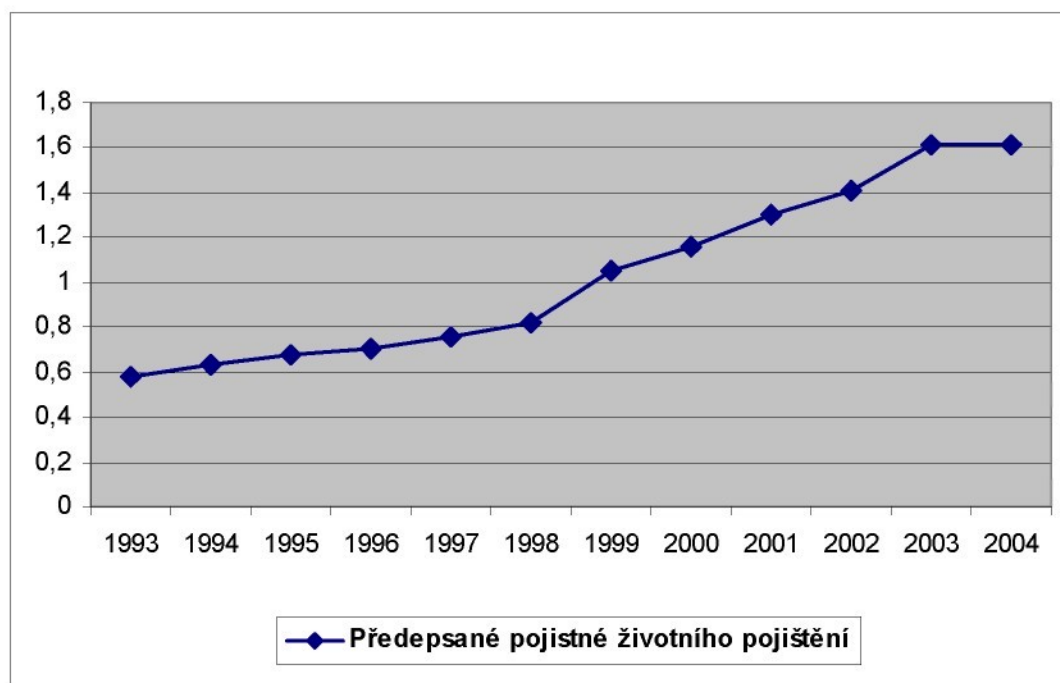
Také tyto produkty životního pojištění jsou při splnění určitých podmínek od roku 2001 daňově podporovány.

V posledních letech se životní pojištění rozvíjí velmi pozitivně, v ČR stále existuje potenciál růstu. V první polovině 90. let byl růst jednoznačně ovlivněn vstupem nových, v řadě případů nadnárodních, pojišťoven na trh. V polovině 90. let kuriózně podpořil rozvoj životního pojištění krach řady malých i větších bank a zejména pokles výnosů bankovních vkladů. Občané převáděli své finanční prostředky většinou do jednorázově placených životních pojištění. Začátkem 21. století roste význam díky zavedení daňové podpory, která s sebou přinesla nejen větší zájem o sjednávání běžně placených životních pojištění, ale i převody rezerv z daňově nepodporovaných životních pojištění do nových pojistných smluv ve formě jednorázového pojistného. Lidé si začínají uvědomovat, že životní pojištění není jen pojištění, ale kombinace spoření a pojištění. Je to díky tomu, že v posledních letech kladou pojišťovny důraz ve svých reklamních kampaních na

vysvětlení významu životního pojištění jako produktu pro zajištění dodatečným prostředků na stáří a zároveň pro zajištění rodiny v případě nemoci nebo smrti živatele. Je to sice opět dlouhodobá záležitost, ale má to výhodu oproti konkurenčním produktům v zabezpečení rodiny hned od počátku pojištění na sjednanou pojistnou částku. Dnes jsou životní pojišťovny v situaci, kdy trh je rozdělen, efekt daňových výhod pomalu pomíjí, bankovní sektor je stabilizovaný a potenciál anonymních vkladů byl vyčerpán. [9]

Ukazatelem, který poměřuje oblibu životního pojištění ve světě i u nás, je jeho podíl na hrubém domácím produktu. Zatímco v EU dosahuje tento podíl přes 8 %, v ČR nedosahuje ani 2 %. Občané totiž spoléhají stále více na stát než sami na sebe. Zavedení daňových výhod v roce 2001 se přeci jen projevilo v předepsaném pojistném, které se zvýšilo. Lidé už neuzavírají životní pojištění maximálně na 15 let, ale tak, aby končilo v šedesáti letech a později.

Graf č. 2: Podíl předepsaného pojistného životního pojištění v ČR na HDP v%

Zdroj: Úřad státního dozoru v pojišťovnictví a penzijním připojištění: Výroční zprávy

2.2.2. Nedostatky komerčního pojištění

- administrativní náročnost jak na straně samotného poplatníka, tak na straně daňové správy – za dobu zavedení daňových úlev byla každým rokem provedena novela, jedná se o systémové změny, které neustále mění okruh produktů pojištění a další kritéria nutné pro daňové účely a stává se tak, že pojišťovny vydávají potvrzení o zaplacení příspěvků i na produkty, které nesplňují kritéria daná zákonem
- systém podpory není vyvážený pro zaměstnance (daňový odpočet zaplaceného pojistného a osvobozený příspěvek zaměstnavatele) a osob samostatně výdělečně činných (pouze odpočet zaplaceného pojistného)
- současnou lhůtu 5 let, kterou stát podmiňuje daňové úlevy pro tzv. soukromé životní pojištění, nelze považovat za optimální a do budoucna bude třeba zvážit její prodloužení na dobu 10 – 12 let
- nedostatečná podpora zaměstnavatelských skupin (nepodpírá skupinové životní pojištění) [8]

Tabulka č. 7: **Srovnání penzijního připojištění se státním příspěvkem a životního pojištění v ČR dnešní doby**

	Penzijní připojištění	Životní pojištění
Systém je definovaný	Příspěvkově (výjimka invalidní penze může být dávkově)	Příspěvkově nebo dávkově
Účastník	Fyzická osoba starší 18 let z ČR nebo EU, ale v ČR	Kdokoliv, pojišťovna si může vybrat
Počet smluv	Může být víc, ale platí se pouze jednomu PF	Libovolný počet
Minimální výše úložky	Daná zákonem	Podle pojišťovny
Změna výše platby	Ano, zdarma a kdykoliv	Podle pojišťovny
Frekvence placení	Libovolná, ale musí se oznámit	Podle limitů pojišťovny
Podmínky nároku na dávky	Dány zákonem, konkretizovány penzijním plánem	Podle pojišťovny
Možnost odbytného	Po zaplacení na 12 měsíců	Podle pojistných podmínek
Přestup ve fázi spoření mezi společnostmi	Garance zákonem, vždy 100 %	Odbytné a nová smlouva
Přestup ve fázi spoření mezi produkty	Jen do novějších plánů	Se souhlasem obou stran převod rezervy (% ztráty)
Podpora státu	Státní příspěvek, daňové úlevy	Daňové úlevy
Zdanění kapitálových výnosů	Řádná penze – 15 % Odbytné – 25 %	Při dožití – 15 % Odkupné – 25 %

Zdroj:vlastní zpracování

3. Důvody vyžadující důchodovou reformu

Důchodový systém v ČR je na základě výsledků hospodaření z předcházejících let označován jako dlouhodobě finančně neudržitelný a musí projít reformou. Ta je především zaměřena na modernizaci, jejímž smyslem je mimo jiné zajistit finanční stabilitu a únosnost systému. Česká republika je na tom s důchody mezi 30 zeměmi OECD nejhůře. Důvody jsou především dva: rychle stárnoucí společnost a zastaralý (neflexibilní) penzijní systém, který se tomu na rozdíl od Polska či Slovenska nedokázal přizpůsobit. Peněz na penze se vybírá stále méně, protože důchodců přibývá a naopak ubývá těch, kteří pracují a platí důchodové pojištění. Stát není z rozpočtu schopen pokrýt tuto ztrátu, neboť by další dluhy rozvrátily státní finance a přivedly zemi do ekonomické krize.

Vzhledem k tomu, že stát garantuje důchodové zabezpečení svých občanů a pokud započteme v úvahu také demografické a ekonomické faktory, změny na straně výdajů, které spočívají v různých úpravách dávkových nároků, podmínek a konstrukčních schémat důchodů, konečnou bilanci důchodového účtu příliš nevyrovnejí.

Podle mého názoru se systém potýká především s následujícími problémy:

- **nepříznivý demografický vývoj** – dochází ke stárnutí populace
- **systém je nezásluhový** – tzn. existuje slabá vazba mezi výši příspěvku a vyplacenou dávkou
- **pokles reálné hodnoty důchodu**

3.1. Nepříznivý demografický vývoj

Demografická situace v ČR se po roce 1990 významně změnila a to převážně negativně. Úmrtnost sice klesla, ale stejně tak klesl i počet živě narozených dětí, u nichž je pokles natolik významný, že to znamená snižování celkového počtu obyvatel ČR. Značně intenzivní je také pokles porodnosti a v mezinárodním srovnání úhrnné plodnosti patří ČR dokonce mezi nejslabší země Evropy. Rodina

nemá pro mladé lidi takový význam, jako pro generaci předchozí, což se projevuje vysokou rozvodovostí a nízkou sňatečností, doprovázenou růstem věku snoubenců. Nejvýznamnější změnou je však trvalý proces stárnutí populace a s tím související problém zaměstnanosti starších lidí. Demografický vývoj v posledních letech je varováním nejen pro demografy, ale i pro ekonomy a politiky. V blízké době dojde k souběhu nízkého počtu produktivních osob s odchodem početně silných populačních ročníků do penze.

Demografickou situaci v ČR a její vývoj v posledním desetiletí lze charakterizovat následovně:

1. Zhruba od roku 1994 se snižuje celkový počet obyvatel. Tento úbytek je způsoben mimořádně nízkým počtem živě narozených dětí. Největší pokles byl zaznamenán po roce 1996 a jeho hlavní příčinou byl nový způsob života, který přišel po roce 1989. Mladí lidé začali uznávat jiné priority, dávají více přednost kariéře a práci a až po vytvoření určitého zázemí zakládají rodinu. Posunul se i věk matek, zatímco v roce 1991 měly nejvíce dětí ženy ve věku 21 let, v roce 2002 se tento věk posunul až na 26 let. Do budoucna se očekává ještě další posun a to až ke 30 rokům. Jak ale můžeme vidět v následující tabulce od roku 2002 dochází opět ke zvýšení počtu narozených dětí.

Tabulka č. 8: Počet živě narozených dětí

Rok	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997
Počet	129 354	121 705	121 025	106 579	96 097	90 446	90 657
Rok	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Počet	90 535	89 471	90 910	90 715	92 786	93 685	97 664

Zdroj: Český statistický úřad

2. Pokles porodnosti, který představuje obecnou zákonitost populačního vývoje, je v ČR rychlejší a intenzivnější. Hodnotou úhrnné plodnosti 1,17 (2002) se ČR dostala hluboko pod záchovnou hranici (2,1). Plodnost na úrovni záchovné hranice je ale v Evropě spíše ojedinělá. Nejlépe je na tom Island, Irsko a Francie.

3. Klesá úmrtnost (včetně sebevražd), výrazně se urychlilo stárnutí populace a zvýšil se průměrný věk populace.
4. Na nízké úrovni je sňatečnost. Roste průměrný věk snoubenců i počet nesezdaných soužití. Na vysoké úrovni je rozvodovost.
5. Demografická situace je stále více ovlivňována přistěhovalectvím ze zahraničí, které zpomaluje proces stárnutí a pokles počtu obyvatel.

Od roku 1994 klesá počet obyvatel a roste podíl osob starších 50 a více let na celkové populaci země. Jako hlavní příčina tohoto stavu je označován demografický šok: výrazně se mění věková struktura obyvatel, kde se relativně rychle zvyšuje podíl starších věkových kategorií na celkovém počtu obyvatel. Je logické, že přibývají počty lidí ve vyšších věkových kategoriích, protože spolu s celkovým vědecko-technickým pokrokem, včetně medicínského a změnami v životním stylu se postupně prodlužuje lidský věk. Problém je však v tom, že zároveň se významně snižují počty lidí v mladších věkových ročnících. Oproti roku 1994 tak vzrostl podíl starších osob v roce 2000 o 3,5 %. Průměrný roční růst podílu obyvatel ve věku 50 a více let je v období 1994 – 2000 0,5 %. Největší je přitom mezi lety 1997 – 1999 (0,8 % a 0,7 %). Tabulka ukazuje stárnutí společnosti při snižování počtu obyvatel ČR.

Tabulka č. 9: Podíl obyvatel ve věku 50 let a starších na celkové populaci v ČR v letech 1994 – 2004

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Stav obyvatelstva v tis.	10 336,1	10 330,7	10 315,3	10 303,6	10 294,9	10 282,7	10 272,5	10 269,7	10 203,3	10 211,5	10 220,6
Podíl 50+ v %	28,7	29,1	29,6	30,2	31,0	31,7	32,2	33,1	33,8	34,3	34,8

Zdroj: Český statistický úřad

Stávající důchodový systém je tedy v současnosti ohrožen ze dvou stran. Prodlužující se střední délka života, která bude způsobena především poklesem úmrtnosti ve vyšších věkových skupinách, povede za jinak nezměněných podmínek k růstu průměrné doby pobírání důchodu a tím i k růstu nákladů na

důchody. Nízká porodnost v posledních letech pak povede k poklesu počtu zaměstnaných osob a tím i příjmů systému. Působení obou těchto faktorů způsobí v důchodovém systému rostoucí nerovnováhu a tím jeho dlouhodobou finanční neudržitelnost vyžadující provedení reformních kroků.

3.2. Finanční nerovnováha důchodového účtu

Jak bylo již uvedeno, stárnutí se projeví zejména ve zhoršujícím se poměru mezi důchodci a plátcí pojistného. V případě, že by nedošlo k zásadním úpravám systému, vzrostly by výdaje na důchody ze současných 9 % HDP až na 14 % HDP v roce 2030, a to při stagnujících příjmech cca 8 % HDP, tzn. že by více jak 40 % výdajů nebylo kryto příjmy z pojistného. Důchodový účet se stává deficitním až od roku 1997, jak ukazuje následující tabulka:

Tabulka č. 10: Příjmy a výdaje na důchodové pojištění v mld. Kč

Rok	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
Příjmy	113,9	127,0	139,6	151,9	157,0	165,5	180,2	192,2	202,8	235,8
Výdaje	105,8	125,6	145,1	161,8	173,0	182,0	195,8	210,4	218,3	226,9
Saldo	8,1	1,4	-5,5	-9,9	-16,0	-16,5	-15,6	-18,2	-15,5	8,9
Podíl výdajů na HDP v %	7,45	7,80	8,38	8,49	8,71	8,70	8,65	8,89	8,71	8,37

Zdroj: MPSV, CSSZ, vlastní výpočty

Deficit důchodového systému v ČR dosáhl v roce 2000 0,8 % HDP. Poměr mezi domácím produktem a schodkem je důležitějším ukazatelem než samotná výše deficitu. HDP totiž zjednodušeně řečeno představuje schopnost splatit vzniklý dluh. Čím je poměr deficitu k HDP vyšší, tím hůře. Proto je alarmující představa blízkého výhledu do roku 2030, kdy se očekává schodek ve výši 6 %. Pokud se systém financování nezmění, může mít ČR problémy s přijetím jednotné evropské měny euro, neboť důchodový systém je součástí veřejných rozpočtů a Maastrichtská kritéria hovoří jednoznačně – deficit veřejných rozpočtů nesmí překročit 3 % HDP.

4. Současné návrhy na změny v důchodovém systému

Změny demografického vývoje se významně dotkly důchodové politiky. Cesta české důchodové reformy by se měla přiblížit těm, po kterých sáhlo např. Polsko či Slovensko. V otázkách reformy je u nás příslušnými orgány zastáván názor, že ji nelze provést jako jednorázový akt. Veškeré změny by měly probíhat evoluční cestou, veškerá rozhodnutí a změny by měly být výsledkem širokého celospolečenského konsensu.

Důchodová reforma není pro politiky příliš zajímavá, protože žádné vládnoucí straně nepřinese zvýšení politického kapitálu. Jsou si vědomy, že všechny další kroky budou nepopulární. Vláda však stanovila základní principy, kterých se chce držet: chce výkonnější, spravedlivější a finančně udržitelný důchodový systém. Z usnesení vlády ČR³ vyplynuly 4 základní cíle důchodové reformy:

1. Chránit schopnost důchodového systému, plnit sociální cíle – poskytnout jistý a přiměřený příjem pro důchodce a osoby na nich závislé a v návaznosti na systémy zdravotní a dlouhodobé péče zajistit slušné životní podmínky všem starším občanům.
2. Zajistit finanční udržitelnost důchodových systémů, aby budoucí dopad stárnutí populace neohrozil dlouhodobou udržitelnost veřejných financí nebo schopnost plnit budoucí základní cíle rozpočtové politiky (ve smyslu celkového daňového zatížení nebo výdajových priorit) a aby nevedl k nespravedlivému sdílení zdrojů mezi generacemi.
3. Zlepšit schopnost důchodového systému reagovat na proměnlivé potřeby společnosti a jednotlivců a přispět ke zvýšení flexibility na trhu práce, rovným příležitostem pro muže a ženy s ohledem na zaměstnanost a sociální zabezpečení a lépe přizpůsobit důchodový systém potřebám jednotlivců.
4. Zvýšit spořivost občanů novými motivačními nástroji nebo rozšířením nabídky produktů s cílem podpory tvorby nových finančních zdrojů do důchodového systému a zajistit tak akumulaci nových úspor do systému investic pro hospodářský růst.

³ Usnesení vlády ČR č. 107 + P/2004 ze dne 4. 2. 2004 o Hlavních cílech důchodové reformy

První dva cíle představují reakci na deficit státního důchodového účtu. Třetí uvedený cíl představuje celou řadu nutných a také velmi nepopulárních kroků doprovázejících nový důchodový systém: změny v podobě posunu věku odchodu do důchodu, zkrácení nebo zrušení náhradních dob, provázání valorizace penzí s cenovým indexem a další potřebné kroky k udržení státního důchodového účtu v dalších obdobích. Poslední cíl souvisí s motivací, ale i s informovaností lidí.

V porovnání se Slovenskem nebo Polskem je demografický výhled ČR nejhorší. V rámci reformy důchodového systému však tyto země již učinily významné kroky k posílení individuální části budoucích zdrojů k výplatě v postproduktivním věku. Důchodové reformy zde vedly k vytvoření významného fondového pilíře, který by měl dlouhodobě vyřešit problémy financování důchodového systému. Zejména slovenský důchodový systém by se mohl stát vzorem pro reformu u nás (podrobnější informace o průběhu reformy na Slovensku najdete v příloze č. 1). Nový slovenský systém je tvořen třemi pilíři, přičemž do druhého povinného a třetího dobrovolného kapitálového pilíře je zapojena celá řada finančních skupin. V rámci druhého pilíře, který je financován prostřednictvím části povinných odvodů z hrubých mezd, byly zřízeny důchodové správcovské společnosti, jejichž akcionáři jsou mnohdy významné pojišťovny. Tímto však role pojišťoven ve druhém pilíři nekončí. Po skončení fáze spoření při dosažení důchodového věku nastává další etapa – výběr naspořených peněz. Právě ve vyplácení doživotních anuit hrají hlavní roli životní pojišťovny nebo již zmiňované důchodové správcovské společnosti. Důvod této skutečnosti je zřejmý – pojišťovny jsou nejkvalifikovanějšími finančními společnostmi v tomto směru. Pojišťovny jsou však také aktivní v rámci třetího pilíře důchodového zabezpečení, jehož prostřednictvím si občané spoří dobrovolně na svůj vlastní důchod, a který plní nezastupitelnou funkci jako doplněk celého systému důchodového zabezpečení.⁴

Srovnání důchodových systémů a hledání inspirace pro českou důchodovou reformu v zahraničí je na místě, ale je třeba vzít v úvahu řadu faktorů: historické a sociální tradice, včetně představy o roli státu v sociálním zabezpečení, které do značné míry determinují myšlení lidí. Uvědomit si musíme i pojmovou

⁴ Pojistný obzor č. 3/2005. Praha: Česká asociace pojišťoven. ISSN 0032-2393, str. 3

nejednotnost, např. náhradový poměr, který je v nejobecnější rovině definován jako podíl důchodových příjmů k příjmům před odchodem do důchodu. Rozdíl je nejen v použití čisté (už tento pojem není chápán stejně) nebo hrubé mzdy, ale také v tom, že někdy se poměřují veškeré příjmy občana (před i po odchodu do důchodu). Náhradový poměr je často také v zahraničí vyčíslován pro manželský pár. Kromě toho není úplná jednota ani v časovém vymezení. Nejčastěji je používán poměr prvního důchodového příjmu vůči poslednímu předdůchodovému příjmu, ale používají se i výpočty, kdy se důchod vztahuje k průměru výdělků z posledních mnoha let, zpravidla shodně se stanovením vyměřovacího základu. Náhradový poměr vypočtený podle různé metodiky může vykazovat rozdíl až v řádu desítek procent. Různě jsou také chápány pilíře důchodového systému – druhý pilíř:

- jako zaměstnanecké penzijní připojištění bez ohledu na to, zda je povinné
- jako povinný fondový systém bez ohledu na to, zda je zaměstnavatelský
- v nejširším pojetí jako jakékoli příspěvky zaměstnavatele zaměstnancům do fondového systému [8]

Tabulka č. 11: **Relace průměrného starobního důchodu k průměrné mzdě**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Průměrná výše měsíčního důchodu v Kč	3 578	4 213	4 848	5 367	5 724	5 962	6 352	6 830	7 071	7 255	7 693
Průměrná hrubá měsíční mzda v Kč	8 307	9 825	10 802	11 801	12 797	13 614	14 793	15 866	16 917	18 035	19 030
Důchod/hrubá mzda v %	43,1	42,9	44,9	45,5	44,7	43,8	42,9	43,0	41,8	40,2	40,4
Průměrná čistá měsíční mzda v Kč	6 446	7 654	8 436	9 228	10 033	10 660	11 583	12 432	13 212	14 049	14 867
Důchod/čistá mzda v %	55,5	55,0	57,4	58,2	57,1	55,9	54,8	54,9	53,5	51,6	51,7

Zdroj: MPSV, CSU

Ideální přístup k důchodové reformě neexistuje a zvolené reformní strategie jsou různé. V zásadě jde o reformy **parametrické** (obecně usilují o zachování existující základní struktury systému a současně se prostřednictvím změn hlavních parametrů snaží snížit nerovnováhu systému. Mezi hlavní parametry patří věková hranice pro odchod do důchodu, míra náhrady výdělku z doby ekonomické aktivity, příspěvková sazba) a **systémové** (spočívají v nahrazení jednoho systému systémem jiným).

Dosavadní reformní kroky v ČR v jednotlivých letech

- 1991** – uzákoněno pravidelné zvyšování důchodů
- 1992** – vytvoření samostatné kapitoly důchodového pojištění v rámci státního rozpočtu (zákon č. 589/1992 Sb.)
- 1993** – pojistné bylo zavedeno jako zvláštní platba mimo daňový systém
- 1994** – přijat zákon o penzijním připojištění se státním příspěvkem (zákon č. 42/1994 Sb.)
- 1995** – přijata nová právní úprava důchodového pojištění, která měla zajistit soulad s pravidly EU (zákon č. 155/1995 Sb.)
- 1996** – založen zvláštní účet důchodového pojištění v rámci státních finančních aktiv, který umožňuje, i když v rámci státního rozpočtu, jasně definovat bilanci systému důchodového pojištění
- 1997** - zpřísnění valorizačních podmínek a omezení zápočtu většiny náhradních dob pojištění (zákon č. 289/1997 Sb.)
- 1999** - přijata novela zákona o penzijním připojištění – zvýšila bezpečnost vkladů účastníků a zavedla daňové výhody pro účastníky i jejich zaměstnavatele (zákon č. 170/1999 Sb.)
- 2000** - vláda předložila Parlamentu návrh zákona o Sociální pojišťovně (dodnes nebyl přijat), začaly pracovat speciální komise pro důchodovou reformu a zaměstnaneckých penzijních fondech
- 2001** – nová pravidla pro výpočet předčasných starobních důchodů (zákon č. 116/2001 Sb.)
- 2002** – změna v principech zvyšování důchodů (zákon č. 264/2002 Sb.)
- 2003** – novela zákona o důchodovém pojištění: hlavní změny zvyšování věkové hranice, omezení možnosti předčasného odchodu do důchodu, redukce hodnocení doby studia, rozdělení samostatné výdělečné činnosti na

hlavní a vedlejší, převedení části příspěvků vybíraných na státní politiku zaměstnanosti do systému důchodového pojištění (tedy z 26 % na 28 %)

Při tvorbě reformy je důležité zaměřit se především na odpovědi na tyto otázky:

1. Jak zajistit dlouhodobou finanční udržitelnost povinného důchodového systému?
2. Zda a jak diverzifikovat financování důchodového systému?
3. Jaká bude příjmová solidarita v povinném důchodovém systému?
4. Zda a jak řešit mezigenerační nespravedlnost povinného důchodového systému?

4.1. Pracovní skupina Vladimíra Bezděka

Na jaře roku 2004 se předsedové parlamentních politických stran dohodli, že se pokusí hledat řešení důchodové reformy společně. Byl ustanoven tzv. **Tým expertů**, složený ze zástupců politických stran, Ministerstva financí, Ministerstva práce a sociálních věcí a Úřadu vlády (konkrétní jmenovité složení obsahuje příloha č. 2).

Na základě vládního usnesení vznikla pak na podzim roku 2004 **pracovní skupina** (její složení najdete v příloze č. 3), která shromažďovala přípravné podklady pro rozhodnutí o důchodové reformě, jejichž cílem bylo objektivní srovnání všech variant podle jednotné sady hodnotících kritérií, které zohledňují jak celkovou finanční stabilitu důchodového systému (tzv. makrofinanční kritéria), tak dopad důchodového systému na jednotlivce v závislosti na výši příjmu v době jeho ekonomické aktivity (tzv. mikrofinanční kritéria) za účasti politických stran a široké i odborné veřejnosti.

Výkonný tým ukončil svou činnost v závěru června 2005 a své poznatky publikoval v Závěrečné zprávě. Nyní by měly probíhat politická a legislativní jednání, schválení konkrétní podoby důchodové reformy a následně její praktická realizace.

Nejdůležitějším vstupním předpokladem nutným pro prognózu prakticky jakéhokoliv důchodového systému a variant jeho reformy je nepochybně dlouhodobá demografická prognóza. Demografická data určují počet důchodců (výdajovou stranu důchodového systému) i počet lidí v ekonomicky aktivním věku (potenciálních plátců důchodového pojistného). Pro veškeré propočty použila pracovní skupina demografickou prognózu publikovanou Přírodovědeckou fakultou Univerzity Karlovy v Praze z roku 2003. Další nezbytnou součástí vstupních předpokladů je dlouhodobý makroekonomický scénář (míra nezaměstnanosti, růst produktivity práce, HDP, průměrná mzda, atd.).

Níže uvedená kritéria představují ukazatele, pomocí nichž byly hodnoceny návrhy variant důchodové reformy jednotlivých politických stran:

1. Kritéria makrofinanční

Za makrofinanční kritéria považujeme:

- **příjmy** důchodového systému, příspěvková sazba
 - budou se odvíjet od míry plodnosti, naděje dožití, míry participace, míry nezaměstnanosti, produktivity práce, průměrné mzdy
- **výdaje** důchodového systému
 - jejich výši ovlivní druh důchodu (starobní, invalidní či pozůstalostní), pohlaví (odlišná výše důchodů, příjmu a míry úmrtnosti), generace (jak moc početné ročníky), valorizace důchodů
- **saldo** důchodového systému
 - rozdíl příjmů a výdajů důchodového systému
- **kumulované saldo** důchodového systému
 - spočívá v kumulaci salda s ohledem na nutnost financování deficitu (např. emisí státních dluhopisů) a možnost investování přebytků
- **celkový náhradový poměr** (podíl mezi průměrným starobním důchodem a průměrnou mzdou)
- **příspěvková sazba** (% vyměřovacího základu)
 - jedná se o zákonem stanovené procento povinných odvodů do důchodového systému [22]

Modelování makrofinančních kritérií se liší v závislosti na podobě důchodového systému, tedy zda je dávkově nebo příspěvkově definovaný.

2. Kritéria mikrofinanční

Za mikrofinanční kritéria považujeme:

- **náhradový poměr** (úroveň důchodu)
 - míra náhrady posledního předdůchodového příjmu důchodem nově přiznaným
- **vnitřní míra výnosu** (výhodnost)
 - poměruje toky zaplacených příspěvků a vyplacených důchodů při odchodu do důchodu (tj. v 65 letech)
- není ovlivněna konkrétní výši příspěvkové sazby, ani způsobem valorizace důchodů a věkovou hranici odchodu do důchodu
- **implicitní daň z práce** (motivace setrvat na trhu práce)
 - měří pobídku k setrvání na trhu práce či odchodu do důchodu
 - kladná daň motivuje k odchodu do důchodu
 - záporná daň motivuje k setrvání na trhu práce
 - umožňuje stanovit „optimální“ věk odchodu z trhu práce z pohledu maximalizace důchodového bohatství [22]

Mezi makrofinančními a mikrofinančními kritérii panuje nepřímá úměra. Čím štedřejší zabezpečení systém jednotlivci poskytuje, tím nižší za jinak nezměněných okolností je jeho celková finanční stabilita, a naopak.

4.2. Základní varianta

Tato varianta představuje vývoj současného důchodového systému **bez reformy**. Jedná se o projekci vývoje důchodového systému za předpokladu, že by nedošlo k žádným legislativním změnám a vláda by držela pouze minimální valorizace důchodů stanovené zákonem. Jejím hlavním cílem je demonstrovat rozsah problémů a položit základ pro hodnocení efektů různých parametrických úprav. [7]

Parametrické úpravy státního pilíře by se týkaly úpravy redukčních hranic, základní výměry důchodu a způsobu valorizace vyplácených důchodů.

Předpoklady budoucího vývoje spočívají ve:

- Valorizaci vyplácených důchodů: CPI (inflace) + 1/3 růstu průměrné reálné mzdy
- Indexaci základní výměry: dle vývoje průměrné mzdy
- Indexaci redukční hranic: dle vývoje průměrné mzdy.

Tabulka č. 12: **Předpokládaný vývoj makrofinančních kritérií**

	2005	2015	2025	2035	2045	2055	2065	2080	2100
Výdaje (%HDP)	8,4	8,0	8,6	9,9	11,8	12,8	12,5	12,6	13,0
Příjmy (%HDP)	8,5	8,4	8,4	8,4	8,4	8,4	8,4	8,4	8,4
Saldo (%HDP)	0,2	0,4	-0,2	-1,5	-3,4	-4,3	-4,1	-4,2	-4,5
Kumulované saldo (%HDP)	0,3	4,6	6,5	-1,0	-27,8	-67,7	-108,1	-166,2	-244,1
Celkový náhradový poměr v %	42,1	38,2	37,0	37,3	38,2	38,1	37,9	38,2	38,0

Zdroj: www.reformaduchodu.cz

Projekce **výdajů** zahrnuje výdaje na starobní i nestarobní důchody a administrativní náklady stanovené ve výši 1,8 % příjmů důchodového systému. Tyto výdaje zpočátku mírně klesají, což je způsobeno především předpokládanou mzdovou valorizací, ale pak začínají růst. V základní variantě tak dojde během následujících 50 let k růstu výdajů o přibližně 52 %. **Příjmová strana** důchodového systému je v základní variantě ve vztahu k HDP v podstatě stabilní, což je důsledkem zachování příspěvkové sazby na stávající úrovni 28 %. Systém tak dosahuje do roku 2025 mírných finančních přebytků. Poté dojde k postupnému růstu deficitu důchodového systému, který bude od poloviny padesátých let oscilovat kolem úrovně 4,4 % HDP. **Celkový náhradový poměr** je vypočten jako

poměr průměrného starobního důchodu a průměrné hrubé mzdy, který v důsledku nižší než mzdové valorizace klesá z dnešní úrovně 42 % postupně na 37 %, avšak později se stabilizuje na hodnotách okolo 38 % průměrné hrubé mzdy. [7]

Mikrofinanční kritéria jsou kvantifikována pro různé úrovně příjmů jednotlivce s pomocí tzv. příjmově typizovaného jedince (dále jen PTJ). Tento typizovaný jedinec je definován jako muž a žena se 2 dětmi, kteří vstupují na trh práce ve 20 letech a do důchodu odejdou v 65 letech.

1. Náhradový poměr

Vývoj tohoto ukazatele je krátkodobě poznamenán prodlužováním věkové hranice odchodu do důchodu a v důsledku toho náhradový poměr mírně klesá pro všechny PTJ.

2. Vnitřní míra výnosu

Ve vývoji tohoto ukazatele se odráží působení několika vzájemně se částečně kompenzujících faktorů:

- mzdový vývoj v devadesátých letech
- postupné prodlužování doby dožití
- postupné prodlužování věkové hranice pro odchod do důchodu.

Celkově dochází ve středním až dlouhém období k určitému poklesu vnitřní míry výnosu. Důchodový systém však i nadále poskytuje výnos okolo 5,5 % ročně s průměrným a podprůměrným celoživotním výdělkem. Tento ukazatel není příliš citlivý na skutečném věku odchodu do důchodu.

3. Implicitní daň

Tato daň je posuzována výhradně z hlediska ekonomických podnětů obsažených v důchodovém systému. Ostatní nemají vliv na rozhodování o (ne)setrvání na trhu práce. [20]

Výsledky základní varianty

Za stávajících podmínek bude deficit systému dlouhodobě dosahovat 4 – 5 % HDP ročně. Přepočtení tedy potvrzuje dlouhodobou finanční neudržitelnost. Výdaje jsou však nižší než předpovídala většina zpracovaných analýz. Na výdaje má stěžejní vliv valorizace důchodů. Náhradový poměr se dlouhodobě udržuje na úrovni kolem 38 % průměrné hrubé mzdy. Motivace k setrvání na trhu práce se

začne projevovat až u mladších generací, narozených po roce 1960. Důchodový systém poskytuje ženám vyšší výnos než mužům, a to zejména z titulu jejich nižší věkové hranice a existence vyšších bezpříspěvkových dob. Ženy rovněž profitují z delší doby dožití. [7]

4.3. ČSSD – Systém pomyslných individuálních účtů

ČSSD předala k analýze koncept přechodu na tzv. NDC (pomyslných individuálních účtů) systém v kombinaci s provedením parametrických úprav stávajícího PAYG DB důchodového systému a podporu rozvoje dobrovolných soukromých doplňkových důchodových systémů.

Důchodové zabezpečení zůstane i nadále jako průběžně financovaný státní systém založený na mezigenerační solidaritě, ale nově budou vytvořeny pomyslné individuální účty, na kterých se bude evidovat stav odvedeného pojistného každého jednotlivce. Důchod jednotlivce bude závislý na výši pojistného, které do systému zaplatil v době své ekonomické aktivity a délce doby dožití v okamžiku odchodu do důchodu. Měl by zajistit občanům důchody na úrovni cca 60 % předdůchodového příjmu (48 % ze základního pilíře a 12 % z doplňkového). Při výpočtu důchodu se bude pracovat s unisex úmrtnostními tabulkami. Na ochranu jedinců s nízkými příjmy bude zaveden institut tzv. minimálního garantovaného důchodu. [22]

4.3.1. Návrh reformy

Důchodový systém bude i nadále založen na průběžném financování (PAYG). Vytvoří se však systém pomyslných individuálních účtů v centrální databázi, na kterých bude mít každý přehled o svých vlastních odvodech na důchodové zabezpečení. Každý rok bude občan informován formou výpisu o aktuálním stavu na svém individuálním účtu a aktuální výši jeho důchodu, na který by mu vznikl nárok při dosažení stanoveného důchodového věku. Přejít ze současného

dávkově definovaného systému k systému příspěvkově definovanému bude bez nutnosti úhrady značných dlouhodobých dodatečných transformačních nákladů v souvislosti s přeměnou dosud skrytého dluhu průběžného systému na dluh zjevný. Dojde tak k významnému posílení ekvivalence důchodového systému a automatickému přizpůsobení demografickému vývoji. Reforma bude podporovat jak větší zásluhovost, tak zájem občanů uplatnit se na trhu práce a odvádět pojistné. Důchodový systém bude oproti současnému spravedlivější a bude i lépe reagovat na problémy plynoucí nejen z demografického stárnutí obyvatelstva, ale i z prohlubující se globalizace, která si vynucuje větší mobilitu pracovních sil. Systém NDC se uplatní i na nestarobní důchody (invalidní a pozůstalostní).

Hranice pro odchod do důchodu se postupně zvyšuje na 65 let pro muže i ženy. Muži dosáhnou tohoto věku v roce 2030, ženy v letech 2033 - 2043 v závislosti na počtu vychovaných dětí. Pojistná sazba pro NDC systém starobních důchodů bude činit 21 % hrubé mzdy. Celková pojistná sazba důchodového systému činí 28 %. Z tohoto celkového odvodu počítá ČSSD s převedením 2 % do druhého pilíře. Od roku 2010 dojde k převodu pojistného ze státní politiky zaměstnanosti (1,6 %) do důchodového systému. Tyto dodatečné prostředky se budou plně připisovat na individuální účty pojištěnců. Pojistná sazba tak od roku 2010 bude činit 22,6 % a celková pojistná sazba důchodového systému bude ve výši 29,6 %.

Starobní důchod bude vypočten jako doživotní anuita zohledňující uvažovanou valorizaci důchodů. Jeho výše je závislá, kromě uvažované valorizace důchodů, také na unisex době dožití dané generace v okamžiku odchodu jedince do důchodu a výši zůstatku na individuálním pomyslném účtu. Vyplácený důchod se bude valorizovat dle inflace a $\frac{1}{2}$ růstu průměrné reálné mzdy. A dále zůstatky na individuálních pomyslných účtech budou meziročně zhodnocovány podle růstu objemu celkově vybraného pojistného. Do roku 2040 je občanům garantován minimální důchod ve výši 1,2 násobku životního minima jednočlenné domácnosti. Od roku 2040 se tento garantovaný minimální důchod sníží na 1,1 násobek životního minima. Životní minimum se bude valorizovat podle inflace a $\frac{3}{4}$ tempa růstu průměrné reálné mzdy. Nově vyměřené invalidní důchody budou od roku 2010 snižovány přepočtem podle NDC pravidel za dopočtenou dobu pojištění (váha NDC důchodové složky invalidního důchodu v celkovém důchodu činí 3,3 %

za každý rok v období let 2010 až 2040). U ostatních parametrů jako indexace redukčních hranic, valorizace základní výměry v „dobíhajícím“ PAYG DB systému se předpokládá stejný vývoj jako v základní variantě.

Pozůstalostní důchody budou hrazeny z pojistného, které nebude evidovaného na pomyslných účtech, stejně tak jako náhradní doby.

Start reformy předpokládají v roce 2007. Rok 2009 bude posledním rokem, kdy lze odejít do starobního důchodu plně podle současného PAYG DB systému. Po startu systému NDC v roce 2010 činí váha NDC důchodové složky starobního důchodu v celkovém důchodu 3,3 % za každý rok v období let 2010 – 2040. Postupně bude klesat váha PAYG DB a naopak poroste váha NDC důchodu na celkovém starobním důchodu jednotlivce. Transformační období skončí rokem 2040, odkdy je pro výpočet starobního důchodu plně použit NDC systém. [7]

4.3.2. Zhodnocení návrhu Výkonným týmem

Postupný přechod na NDC systém eliminuje nárůst výdajů, který je očekáván základní variantou. Tento pokles však může představovat sociální riziko s případným negativním dopadem na státní sociální výdaje. Nezohledňují vývoj životního minima a jeho vazbu na hodnotu minimálního garantovaného důchodu. Zvládnutí výdajové strany systému je dosaženo na úkor poklesu celkového náhradového poměru. Ten zejména po dokončení transformačního období trvale klesá až na 2/3 výchozí úrovně (tj. ze současných 42 % na 27 % na konci století). Je možné, že by lidé dobrovolně odkládali odchod do starobního důchodu s cílem zvýšit si svůj náhradový poměr. Mohlo by tak docházet k dobrovolnému zvyšování reálného věku odchodu do důchodu. Zhruba 60 % nově přiznaných důchodů bude dlouhodobě pod úrovní hranice chudoby (tj. cca ¼ průměrné mzdy v ekonomice). Dlouhodobý přebytek v NDC systému starobních důchodů plyne z přirozené reakce systému na proces zvyšování doby dožití v populaci. Systém NDC je plně ekvivalentní a výše důchodu bude odpovídat výši prostředků zaplacených a evidovaných na individuálních pomyslných účtech. Tento systém je výhodný

zejména pro jedince s průměrným a vyšším příjmem. Ženy dosahují v systému NDC dlouhodobě vyšší míry výnosů než muži, což je dáno použitím unisex úmrtnostních tabulek při výpočtu důchodu. [7]

4.4. ODS – Rovný důchod

ODS zadala k analýze koncept průběžně financovaného státního pilíře, který zajišťuje rovný důchod (stejnou výši státního důchodu) pro všechny občany. Podstata návrhu spočívá ve snížení výše státního důchodu v relaci k průměrné mzdě, přičemž současně bude snížena výše povinné pojistné sazby. Váha státní podpory klesá a zvyšuje se prostor pro soukromé dobrovolné zabezpečení. Bude tedy na rozhodnutí občanů, kdy a jakou část z prostředků ušetřených na platbách povinného státního pojistného investují do nějaké formy vlastního zabezpečení se na stáří. Značně poroste i hranice odchodu do důchodu a předpokládá neexistenci předčasného odchodu do důchodu. Přejít na tento nový systém bude proveden generačním způsobem. V dobíhajícím stávajícím důchodovém systému budou provedeny parametrické úpravy. [22]

4.4.1. Návrh reformy

Státní první pilíř bude poskytovat všem občanům rovný důchod ve výši 20 % průměrné hrubé mzdy. Sníží se povinné platby do průběžného systému na výši 20 % (sazba na starobní důchody bude 12 % a na nestarobní zůstane ve stejné výši, tedy 8 %). Klesne tak váha státního důchodového zabezpečení a uvolní se prostor pro soukromé zabezpečení, které bude hrát velmi důležitou roli v životě každého občana. Hranice pro odchod do důchodu se i nadále bude zvyšovat stávajícím tempem (tzn. u mužů o 2 měsíce a u žen o 4 měsíce za každý rok) až na hranici 65 let pro muže i všechny ženy. V čase dojde ke sjednocení všech věkových hranic a následně k jejich dalšímu zvyšování, aby zůstal zachován relativně stabilní poměr mezi počtem plátců a počtem starobních důchodců, neboť se očekává rostoucí doba dožití. Pro obě pohlaví se důchodový věk bude dále od

konce 30 let zvyšovat nejprve o 2 měsíce a později o 1 měsíc ročně, takže v roce 2100 bude dosahovat 71 let. ODS navíc hodlá zavést doplňkové schéma, ve kterém bude důchodcům náležet určité procento z hrubé mzdy svých potomků. Doplňkový důchod bude tím vyšší, čím více dětí občan vychoval (tato myšlenka však nebyla zadána k analýze). Nárok na výplatu starobního důchodu budou mít všichni občané České republiky, kteří dosáhli důchodového věku, tzn. že prakticky není možný předčasný odchod do důchodu. Kalkulace výše nestarobních důchodů zůstane stejná jako v základní variantě. Základní výměra důchodů bude valorizována mzdově (výjimku tvoří souběh obou systémů, viz v následujících bodech).

Start reformy předpokládá ODS v roce 2007 a všichni občané postupně přejdou na tento systém rovného důchodu. Jedná se o generační způsob přechodu a to následujícím způsobem:

1) Všichni občané narození před rokem 1945 odejdou do starobního důchodu a budou pobírat důchod zcela podle pravidel stávajícího PAYG DB systému. I nadále budou platit pojistnou sazbu ve výši 28 % z hrubé mzdy (z toho 20 % připadá na starobní důchody).

2) Na občany narozené v letech 1946 – 1974 se vztahují pravidla částečně obou systémů – PAYG DB a rovného důchodu (netýká se to těch lidí, co odejdou do důchodu před rokem 2007). Tento kombinovaný důchod bude kalkulovaný podle následujícího vzorce:

$$\text{důchod} = x * \text{RD} + (1 - x) * \text{PAYG}$$

$$x = \frac{(\text{rok narození} - 1945)}{(1975 - 1945)}$$

RD rovný důchod

PAYG standardně počítaný důchod PAYG DB

Valorizace složky rovného důchodu bude prováděna mzdově, složka PAYG cenově. Pro tyto ročníky bude činit pojistná sazba 20 % z hrubé mzdy (z toho

12 % na starobní důchody). Pojistná sazba na nestarobní důchody zůstává zachována.

3) Ročníky 1975 a mladší přecházejí plně na systém rovného důchodu, který bude valorizován mzdově. Pojistná sazba bude ve výši 20 % (z toho 12 % připadne na starobní důchody). [7]

4.4.2. Zhodnocení návrhu Výkonným týmem

Přechod na systém rovného důchodu povede ke snižování výdajů důchodového systému převážně díky prodlužování věkové hranice pro odchod do starobního důchodu. Rizikem výdajové strany je nízká výše rovného důchodu. Příjmy důchodového systému adekvátně klesnou. Po počátečním propadu se deficit na konci třetí dekády tohoto století ustálí kolem nuly. Solidarita systému poroste, ale odehraje se v menším poli, které je vymezeno nižší pojistnou sazbou. Nejvýhodnější dobou odejít do důchodu je přímo na věkové hranici. Výsledky mikrofinančních kritérií se pro muže a ženy příliš neliší. Vývoj v čase je takřka stejný, liší se pouze úrovně na počátku projekce. [7]

4.5. KDU-ČSL – Částečné dobrovolné vyvázání

KDU-ČSL odevzdala k analýze variantu dobrovolného částečného vyvázání se (opt-out) ze stávajícího důchodového systému spolu s provedením parametrických úprav systému PAYG DB a více zdrojovém financování důchodů. Ten, kdo využije možnost částečného vyvázání, bude moci část důchodového pojistného, které je dnes odváděno plně do státního systému, směřovat do soukromých systémů zabezpečení se na stáří. Uvažují o možnosti vyvázat až 8 % z dnešní cca 20 % příspěvkové sazby, která financuje státní starobní důchody. V okamžiku odchodu do důchodu bude samozřejmě jeho státní důchod adekvátně snížen, protože platil nižší pojistné do státního systému. Pokud se člověk této nabídky částečného

vyvázání se nebude chtít zúčastnit, zůstane plně ve státním důchodovém systému. [22]

4.5.1. Návrh reformy

Základní princip varianty KDU-ČSL je založení důchodového systému na více zdrojovém financování. Umožňuje občanům dobrovolné částečné vystoupení ze státního důchodového systému formou přesměrování části svých odvodů do soukromých systémů zabezpečení se na stáří a tím nabízí dostatek prostoru pro vlastní odpovědnost občana. To vše v kombinaci s financováním na základě mezigenerační solidarity a z výnosu kapitálu. Částečné vyvázání se je pro generaci, která je při zahájení reformy již na trhu práce, podmíněno přidáním svých vlastních prostředků na kapitálové spoření nad rámec vyvázané pojistné sazby o 2 %. Příjmy státního důchodového pilíře budou mírně posíleny o příjmy plynoucí ze zvýšení nepřímých daní (nynější snížená sazba DPH bude navýšena na 8 %). Výše důchodu ze státního PAYG DB systému bude pro lidi, kteří se vyvážou, vypočtena na základě následujícího vztahu:

$$(x + 0,6 * y) / (x + y)$$

x počet let, po které člověk platil plnou sazbu do státního pilíře

y počet let, kdy člověk platil do státního systému sníženou sazbu

Z fondového pilíře bude vyplácen důchod v podobě doživotní anuity při uplatnění rozdílných úmrtnostních tabulek pro muže a ženy. Tato anuita bude každoročně valorizována ve výši inflace.

Proběhnou následující parametrické úpravy současného důchodového systému:

1. Hranice odchodu do důchodu bude zvýšena na 65 let pro muže a bezdětné ženy. Důchodový věk se bude po dosažení 63 let zvyšovat ročně o 4 měsíce pro muže i ženy. U žen s dětmi zůstane i nadále zachována redukce věkové hranice podle počtu dětí.
2. Od roku 2007 se budou vyplácené důchody valorizovat cenově, tzn. podle růstu CPI.

3. Od roku 2007 bude zápočet do první redukční hranice snížen ze současných 100 % na 90 %. Druhá redukční hranice bude valorizována cenově až do chvíle, kdy splyne s první hranicí (redukční koeficient 30 % mezi první a druhou hranicí bude prakticky neaplikovatelný). Tzn. že v dlouhém období bude redukční koeficient do první redukční hranice činit 90 % a nad tuto hranici bude koeficient 10 %.
4. Počínaje rokem 2007 bude snížena úroveň nově přiznaných invalidních a pozůstalostních důchodů o 10 %.

Pojistná sazba na důchodové zabezpečení odváděna do státního pilíře bude činit 28 % hrubé mzdy (na starobní důchody 20 % a na nestarobní 8 %). Výše pojistné sazby, která je po vyvázání odváděna do fondového pilíře, se liší pro různé generace:

1. Nově příchozí na trh práce si ji mohou snížit o 8 % a tuto část spořit do penzijních fondů. Celková pojistná sazba se pak bude skládat ze 3 složek: 12 % hrubé mzdy půjde do státního důchodového pilíře, 8 % do fondového pilíře a 8 % na nestarobní důchody.
2. Lidé již účastnění trhu práce, kteří se rozhodnou vyvázat se, musí podpořit odvody do penzijních fondů dodatečnými 2 % ze své hrubé mzdy. Celková pojistná sazba tak bude činit 30 %, která se bude skládat z: 12 % hrubé mzdy na státní důchodový pilíř, 10 % na fondový pilíř a 8 % na nestarobní důchody. Pokud se občané rozhodnou částečně se vyvázat ze státního pilíře, již nemohou vzít svou volbu zpět.

Pojistná sazba odváděná do

- druhého fondového pilíře bude mít po zahájení reformy postupný náběh. Nově příchozí na trh práce budou odvádět v roce 2007 sazbu 2 %, v roce 2008 4 %, v roce 2009 6 % a v roce 2010 sazbu 8 %. Sazba pro generaci již působících na trhu práce je ve všech uvedených letech o 2 % vyšší.
- státního důchodového pilíře bude pro vybrané skupiny obyvatel snížena:

1. Pro občany, kteří překročili věkovou hranici pro odchod do důchodu, je tato sazba pojistného na starobní důchody snížena na polovinu, tzn. pro nevyvázané jedince činí sazba 10 %, pro vyvázané jedince pak 6 %.

2. Pro rodiče (matky a otce) se sníží pojistná sazba ve státním pilíři v závislosti na počtu dětí (o 1 % za jedno dítě, o 2 % za dvě děti a o 3 % za tři a více dětí). Tato snížená sazba bude uplatňována po dobu výchovy dítěte (0 – 18 let) a vztahuje se jak na osoby, které nevyužily možnosti vyvázání se, tak pro osoby, které se ze státního pilíře částečně vyvázaly.

3. Pojistná sazba se sníží i pro jedince s příjmem nad trojnásobek průměrné mzdy. Z příjmu přesahující tuto hranici se nebude odvádět pojistné na důchodové zabezpečení do státního pilíře.

V souladu se základními principy, na kterých je založena křesťansko-demokratická politika, návrh této strany zdůrazňuje následující priority:

- podpora tradiční rodiny
- podpora individuální odpovědnosti a osobní iniciativy
- zachování solidarity se slabými a hendikepovanými lidmi. [7]

Koncepce návrhu KDU-ČSL představuje systém důchodového zabezpečení založený na třípilířovém modelu:

1. pilíř: reformovaný průběžně financovaný státní pilíř (vysoká míra solidarity)
2. pilíř: dobrovolný fondový (plná zásluhovost)
3. pilíř: dobrovolný doplňkový fondový (penzijní připojištění, životní pojištění)

4.5.2. Zhodnocení návrhu Výkonným týmem

Saldo důchodového systému se po celé projekční období pohybuje kolem nuly. Procento vyvázaných jedinců v čase klesá v důsledku prodlužující se naděje dožití při zafixované věkové hranici pro mladší generace. Zájem žen je výrazně nižší než v případě mužů. Ženy totiž vzhledem k delší naději dožití, nižší věkové hranici, nižšímu průměrnému příjmu a vyššímu podílu náhradních dob dosahují daleko vyšší míru výnosu ze státního pilíře. Celkový náhradový poměr se v dlouhém období dostává pod úroveň 30 %. Tento pokles z dnešní úrovně 42 % je zapříčiněn parametrickými úpravami důchodového vzorce a cenové valorizace. Úpravy důchodového vzorce zvyšují redistribuci a směřují státní pilíř k rovnému důchodu. Dokladem příjmové solidarity v reformovaném státním pilíři je výrazně

vyšší míra výnosu pro jedince s nízkými příjmy a ženy. Přechodem na dvoupilířový systém získávají dodatečný výnos jedinci s vyššími příjmy, jedinci s nízkými příjmy v této situaci ztrácí. Zavedení fondového pilíře zvyšuje pojistně-matematickou neutralitu, snižuje míru redistribuce, je však plně ekvivalentní. [7]

4.6. KSČM – Parametrická optimalizace

KSČM předložila k analýze variantu parametrické optimalizace stávajícího důchodového systému. Od roku 2030 poroste důchodový věk na 65 let. Příjmová strana bude posílena různými opatřeními včetně zvýšení daňové zátěže práce a přesunu prostředků z ostatních částí státního rozpočtu (zrušené státní příspěvky na penzijní připojištění půjdou do příjmů důchodového systému, dále 1,6 % ze státní politiky zaměstnanosti, plná platba pojistného pro OSVČ, 10 % celostátního inkasa spotřebních daní, zvýšení pojistné sazby až na 33,5 %).

4.6.1. Návrh reformy

Reforma by měla začít rokem 2007. Zůstane zachován současný stav důchodového systému (povinný pro všechny občany, průběžně financovaný a dávkově definovaný, příjmová i mezigenerační solidarita, státem garantovaný). Reforma prosazuje, aby doplňkový systém byl i nadále pro občany zcela dobrovolný a nezávislý na prvním pilíři. Příjmy do tohoto systému budou od roku 2007 posíleny o platbu státu ve výši zrušeného příspěvku na penzijní připojištění (v roce 2005 stát vynaložil na tento příspěvek cca 3,6 mld. Kč), od roku 2012 o příspěvek na státní politiku zaměstnanosti (1,6 %), čímž se zvýší sazba důchodového pojištění na 29,6 %, od roku 2020 o 10 % celostátního inkasa spotřebních daní. V roce 2040 se dále zvýší pojistná sazba důchodového systému o 3 % na 32,6 % a v roce 2060 dojde k dalšímu zvýšení o 0,9 % na 33,5 % tak, aby kumulované saldo důchodového systému v roce 2100 bylo nulové. Zvýšení sazeb je provedeno na straně zaměstnance, takže se tímto krokem sníží jeho čistá mzda. Tento postup je konzistentní s makroscénářem, který předpokládá

konstantní podíl mezd a platů na HDP. Od roku 2015 budou povinny OSVČ platit plnou platbu na sociální pojištění minimálně ve výši průměrné mzdy (tj. ve výši 29,6 % z průměrné mzdy). Od roku 2030 poroste věková hranice pro odchod do důchodu pro muže i ženy o 4 měsíce za kalendářní rok, až dosáhne 65 let. U ostatních parametrů (výše nestarobních důchodů, indexace redukčních hranic, valorizace základní výměry, valorizace důchodů apod.) tato varianta předpokládá stejný vývoj jako je uveden v základní variantě. Tato varianta by měla vést i k snížení míry nezaměstnanosti, a to od roku 2008 o 1 % ročně až na cílové 4 %.

[7]

4.6.2. Zhodnocení návrhu Výkonným týmem

Výdaje vykazují shodný rostoucí trend jako v základní variantě. Dlouhodobě nedokáže tato varianta zabránit růstu výdajů. Příjmová strana důchodového systému je výrazně posílena, avšak tyto opatření mohou mít negativní dopad na zbytek ekonomiky. Přebytky, realizované výše popsaným zvýšením příjmů státního důchodového systému mají časově omezené trvání. Dlouhodobé stability důchodového systému je dosaženo částečně na úkor přenesení deficitních tendencí do ostatních částí státního rozpočtu a částečně prostřednictvím zvýšení daňového zatížení ekonomicky aktivních generací. Celkový náhradový poměr nejdříve klesá, ale pak se vrací k výchozím hodnotám. V období předčasného důchodu a cca 2 – 3 roky po dosažení věkové hranice odchodu do důchodu motivuje důchodový systém ekonomicky občana k setrvání na trhu práce a odložení odchodu do důchodu. Tento efekt se však začne projevovat až u generací narozených v roce 1960 a později. [7]

4.7. US-DEU – Kombinovaný systém

US-DEU zadala k analýze koncept tzv. kombinovaného systému, který se skládá z parametrických úprav současného PAYG DB důchodového systému a jeho doplnění o možnost částečného dobrovolného vyvázání se z placení pojistného do

státního důchodového systému. Varianta uvažuje s možností vyvázat 2 – 3 % ze stávající cca 20 % příspěvkové sazby na starobní důchody s podmínkou, že daný jedinec doplní tuto částku o dvojnásobek (tj. 4 – 6 %) vlastních příspěvků do soukromých systémů zabezpečení se na stáří. Věková hranice pro odchod do důchodu se postupně zvyšuje až na 67 let pro muže i ženy. Náhradový poměr se bude snižovat tak, že v roce 2030 bude v průměru činit 30 % průměrné mzdy. Důchod se bude počítat dle různých úmrtnostních tabulek a bude valorizován dle průměrné hrubé mzdy. [22]

4.7.1. Návrh reformy

Hlavní roli v této variantě hraje reformovaný státní PAYG pilíř. Dojde ke zvýšení ekvivalence současného systému v kombinaci s parametrickými změnami a k posílení individuálního soukromého důchodového pojištění. Reforma by měla začít rokem 2007. Celková pojistná sazba důchodového systému bude činit 28 % (20 % určeno na financování starobních důchodů). Ti, kteří se rozhodnou pro částečné dobrovolné vystoupení ze státního systému, musí spořit dodatečných 6 % jejich mezd a jejich celková příspěvková sazba tak bude 34 %. Na odvod pojistného bude stanoven strop ve výši trojnásobku průměrné hrubé mzdy, což znamená, že výdělky nad tuto hranici nebudou zohledňovány při stanovení osobního vyměřovacího základu. Tato varianta umožňuje souběh pracovní aktivity a pobírání starobního důchodu. Věková hranice pro odchod do důchodu bude postupně zvýšena na 65 let. Od roku 2032 se bude dále zvyšovat o 2 měsíce za každý kalendářní rok. Tento růst se zastaví v roce 2043 na úrovni 67 let pro muže i ženy. Reforma by měla udržet mezigenerační soudržnost a tak náhradový poměr ze státního pilíře by neměl do roku 2100 klesnout pod 32 %, náhradový poměr se započtením opt-outu by neměl poklesnout po celé období pod 37 %.

Parametrické úpravy stávajícího PAYG DB pilíře spočívají především v následujících opatřeních:

1. Prodloužení rozhodného období pro stanovení vyměřovacího základu na 40 let.
2. Zvýšení ekvivalence u nově přiznaných starobních důchodů:

- změna redukčních hranic: první hranice ve výši $\frac{1}{2}$ průměrné hrubé mzdy (osobní vyměřovací základ se započte z 80 %), druhá redukční hranice ve výši 150 % průměrné hrubé mzdy (mezi první a druhou hranicí se započte z 50%), příjem nad druhou hranicí se započte z 30 %
 - nulová valorizace základní výměry
3. Zvýšení sankcí u předčasných důchodů na 1,5 % výpočtového základu za každých započatých 90 dní před dosažením věkové hranice odchodu do důchodu.
 4. Snížování náhradového poměru u nově přiznaných starobních důchodů mezi roky 2010 a 2030 tak, aby v roce 2030 činil 30 % průměrné hrubé mzdy. Za tímto účelem se do systému zavede demografický faktor, který indexuje výdělky pro účely stanovení osobního vyměřovacího základu podle meziročního růstu objemu pojistného vybraného na jednoho důchodce. Do roku 2009 včetně budou výdělky indexovány mzdově.
 5. Snížení zápočtu náhradních dob pojištění pro účely stanovení procentní výměry důchodu ze současných 80 % postupně od roku 2007 o 10 % na cílových 50 % s výjimkou doby péče o dítě a péče o bezmocnou osobu.
 6. Od roku 2007 bude uplatněna mzdová valorizace vyplácených důchodů, čímž se zachová konstantní životní úroveň důchodce ve vztahu k průměrné mzdě v průběhu pobírání jeho důchodu.
 7. Sníží se výše nestarobních důchodů:
 - výše nově přiznaných invalidních důchodů se sníží o 10 %
 - výše nově přiznaných pozůstalostních důchodů se sníží o 5 %

Reforma umožní převést 3 % z vyměřovacího základu pojištěnce na individuální kapitálový účet za podmínky, že pojištěnec dodá dalších 6 % z vlastních úspor. Budoucí důchod ze státního pilíře mu bude adekvátně snížen. Rozhodnutí o částečném vyvázání se je plně dobrovolné a lze jej učinit kdykoliv před dosažením věkové hranice pro odchod do důchodu. Z tohoto fondového pilíře bude důchod vyplácen v podobě doživotní anuity vypočítaný s různými úmrtnostními tabulkami pro muže a ženy, a s uvažovanou mzdovou valorizací. Je umožněno odejít do předčasného důchodu, ale s určitými sankcemi. [7]

4.7.2. Zhodnocení návrhu Výkonným týmem

Parametrické změny střednědobě způsobují pokles celkového náhradového poměru. K úsporám dochází také v segmentu nestarobních důchodů. Rizikem výdajové strany je značný pokles náhradového poměru u invalidních důchodů. Dlouhodobě se za daných předpokladů ze státního systému částečně vyváže přibližně 50 % mužů, avšak žádné ženy. Na mikrofinanční úrovni je patrný efekt parametrických reforem PAYG pilíře, které v souhrnu snižují individuální náhradový poměr. Realizace částečného vyvážení se po jisté době vede ke zvýšení náhradového poměru (resp. ke zmírnění jeho poklesu). Jde však primárně o důsledek vyšší příspěvkové sazby. [7]

5. Vyhodnocení návrhů a vlastní nástin základních bodů důchodové reformy

5.1. Názor Výkonného týmu na důchodovou reformu⁵

Důchodový systém v ČR by měl být výrazně parametricky upraven. Je nezbytné pokračovat ve zvyšování věkové hranice odchodu do důchodu. Bylo by dobré změnit financování důchodových nároků za období náhradních dob pojištění (nyní jsou financovány v rámci solidarity osob platících pojistné a osob krytých náhradní dobou). Zavedení přímých plateb státu, krytých zvýšením nepřímých daní, za toto období by umožnilo příjmově neutrální snížení pojistné sazby (při odhadu rozsahu náhradních dob na úrovni $\frac{1}{4}$ všech pojištěných dob a platbě z vyměřovacího základu na úrovni poloviny průměrné mzdy lze odhadnout pokles pojistné sazby na úroveň zhruba 24 %) s pozitivním dopadem na trh práce. Důležité je taky zvýšení motivace starších osob k setrvání na trhu práce.

Míra příjmové solidarity je v dnešním systému značně vysoká, bylo by dobré snížit její objem ve státním pilíři. Jedna možná cesta by spočívala ve snížení pojistné sazby odváděné do státního pilíře a možnosti uvolněné pojistné spořit v FDC důchodovém pilíři. Druhou cestou může být zavedení dvou stropů pro placení pojistného. Pojistné z výdělku do prvního stropu by plně plynulo do státního důchodového systému. Pojistné z výdělku přesahujících první hranici (avšak nižších než druhý strop) by částečně plynulo do státního systému a částečně do FDC pilíře. Výdělky přesahující druhý strop by nepodléhaly placení povinného pojistného do důchodového systému.

Pro dlouhodobou udržitelnost systému bude důležitá jistá zdrženlivost v oblasti valorizace důchodů. Pozornost se musí věnovat také nestarobním důchodům, zejména invalidním, které mohou sloužit jako náhražka předčasných důchodů.

⁵ Závěrečná zpráva – Důchodová reforma: možnosti a výhledy (Úřad vlády, červen 2005, str. 83 –

Částečné řešení možného problému v této oblasti může být omezení pobírání invalidního důchodu pouze na období do dosažení statutární věkové hranice. FDC pilíř by mohl pomoci snížit mezigenerační nespravedlnost důchodového systému. Prospěl by také z hlediska částečné diverzifikace financování důchodových závazků. Cenou však za zlepšení diverzifikace rizik, snížení mezigenerační nespravedlnosti a omezení negativních dopadu důchodového systému na trh práce bude vznik transformačního deficitu.

Z technického hlediska lze těchto strategických cílů dosáhnout vícero cestami. Státní důchodový pilíř může mít podobu jak rovného důchodu, parametricky upraveného PAYG DB systému, tak i podobu NDC systému s minimálním garantovaným důchodem. V rámci každé cesty lze nastavit důležité parametry způsobem konzistentním se strategickým cílem. Debata o konkrétní cestě je důležitá, avšak sekundární. Prvotní je nalezení co nejširší shody nad podobou dlouhodobého strategického cíle pro důchodovou reformu.

5.2 Hodnocení nabízených variant reformy z mého pohledu

Všechny varianty počítají s růstem důchodového věku na úroveň minimálně 65 let pro muže a bezdětné ženy, i když různou rychlostí a některé varianty počítají i s vyšším věkem (ODS a US-DEU). Zvyšování této hranice je důležitým výsledkem modelování, protože může stabilizovat důchodové pojištění zároveň spolu s dalšími opatřeními zvyšujícími míru zaměstnanosti a s výškou náhradového poměru. Což představuje další bod, kde se všechny varianty shodují. Předpokládají snižování náhradového poměru v průběžném systému pod stávající úroveň, i když opět platí, že různou rychlostí a na různou úroveň.

Koncepce rovného důchodu výrazně snižuje velikost odváděného pojistného, čímž se zvýší příjem domácností a mohl by být i vytvořen prostor pro zvyšování zaměstnanosti. Tento krok by mohl dále ovlivnit zvýšení hospodářského růstu a také by mohl přilákat lidi ze zahraničí, což by mohlo následně ovlivnit demografický vývoj. Bude to však vyžadovat poměrně vysoké transformační náklady. Pravděpodobně bude i neúnosná úroveň rovného důchodu, který bude

v podstatě představovat náhradový poměr ve výšce jen 20 %. Obávám se, že značná část občanů se nebude v produktivním věku zodpovědně starat o své stáří, což by mohlo způsobit nárůst chudoby při pobírání důchodu. Navrhovaná koncepce reformy dosahuje finanční udržitelnosti zvyšováním věku odchodu do důchodu a poklesem náhradového poměru. Nijak nediverzifikuje financování povinného důchodového systému. Přenáší maximální míru příjmové solidarity, výrazně snižuje její objem, neboť klesá povinná příspěvková sazba. Na druhé straně zlepšuje mezigenerační nespravedlnost, zejména v důsledku posunutí věkové hranice odchodu do důchodu.

Koncepce varianty ČSSD představuje v podstatě spravedlivý systém, kdy se zdají příjmy a výdaje dlouhodobě vyrovnané. Především vyšší příjmové skupiny motivuje k placení pojistného. Naopak je tomu u lidí s nižšími příjmy, kteří budou pobírat jen minimální důchod, který se pravděpodobně bude pohybovat okolo hranice chudoby. To by mohlo vést k tlaku na zvýšení úrovně minimálního důchodu a došlo by tak k narušení vyrovnaného důchodového účtu. Finanční udržitelnost zajišťuje prostřednictvím relativního snížení náhradového poměru v důsledku přechodu na DC systém. Průběžně financovaný systém nijak nediverzifikuje, snižuje významně příjmovou solidaritu a zlepšuje mezigenerační nespravedlnost.

Možnost dobrovolného vyvázání se ze státního pilíře umožňuje vznik kapitálového pilíře a mohla by tak vzniknout vyrovnaná kombinace průběžného a fondového systému. Důchody by byly financovány z vícero zdrojů a mohlo by to pomoci odlehčit státnímu rozpočtu. Obávám se, že této možnosti však nevyužijí lidé s nižšími příjmy a důchod plynoucí z průběžného systému se bude relativně snižovat, což by opět mohlo způsobit, že se hodně pojištěnců přiblíží k hranici chudoby. Navíc vyplácené důchody budou valorizovány cenově, což povede k tomu, že čím bude důchodce starší, tím bude jeho důchod relativně menší.

Varianta KSČM navrhuje parametrickou optimalizaci současného systému, který zaručuje v podstatě vysoký náhradový poměr při značné solidaritě systému. Předpokládá ale zvýšení vyměřovacího základu pro OSVČ, ti budou odvádět vyšší pojistné a budou tak požadovat vyšší důchody. Tím by se mohly zvýšit celkové

výdaje a systém by se opět pravděpodobně stal finančně neudržitelný. Míru mezipříjmové solidarity nijak výrazně nemění, zvětšuje však její objem zvyšováním pojistné sazby. Tento tah by ale mohl vést k poklesu výkonnosti hospodářství a rozšíření šedé ekonomiky.

Osoby samostatně výdělečně činné by měly platit vyšší pojistné na sociální pojištění než platí nyní. Důchod, který by získali ze svých příspěvků, je nižší než životní minimum. Stát je pak nucen z veřejných prostředků doplácet do životního minima v průměru mužům 17 let a ženám 22 let.

Tabulka č. 13: **Porovnání základních parametrů jednotlivých návrhů reformy**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US-DEU
Start reformy	2007	2007	2007	2007	2007
Státní pilíř	do roku 2040 ve výši 1,2 násobku životního minima, poté snížení na 1,1 násobek	stejný důchod ve výši 20 % průměrné hrubé mzdy	stejný princip jako dnes, vyvážení jedinci dle speciálního vzorce	stejný princip jako dnes	stejný princip jako dnes
Pojistná sazba v %	29,6	20	28	postupně až na 33,5	28, 34 ¹
Důchodový věk	65	71	65 a ženy dle dětí	65	67
Valorizace	inflace + ½ růstu průměrné reálné mzdy	mzdová	cenová	inflace + 1/3 růstu průměrné reálné mzdy	mzdová
Výdaje v % HDP	8,1	6,0	7,8	12,4	7,5
Náhradový poměr	35 % - 27 %	20%	30%	40%	32%, 37% ¹

Zdroj: vlastní zpracování

¹ po částečném vyvážení se

5.2.1. Porovnání makrofinančních a mikrofinančních kritérií

Saldo nám umožňuje posoudit, zda jsou nabízené varianty dlouhodobě finančně udržitelné, nebo nám pouze vytvářejí důchodové závazky, které bude v budoucnu obtížné plnit. Výše výdajů by se mohla snížit pomalejší valorizací, snížením úrovně nově přiznaných důchodů či posunem věkové hranice odchodu do důchodu. [7]

Tabulka č. 14: Porovnání makrofinančních kritérií v roce 2010

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US-DEU
Výdaje % HDP	8,2	7,5	7,6	8,0	8,7
Příjmy % HDP	8,9	6,0	8,4	8,5	8,9
Saldo	0,7	-1,5	-0,2	0,5	-0,5
Kumulované saldo	2,3	-5,7	1,4	2,8	-0,3
Celkový náhradový poměr¹ v %	40,6	37,7	37,7	39,7	43,0
Pojistná sazba v %	29,6	20,0	-	28,0	28,0 (34,0)

Zdroj: Výkonný tým: Závěrečná zpráva, Praha 2005

¹ relace průměrného starobního důchodu k průměrné hrubé mzdě

Mikrofinanční kritéria

Nejlépe si vede systém NDC – hodnoty implicitní daně se pohybují okolo nuly. V důsledku použití unisex úmrtnostních tabulek, tak mírně motivuje muže k opuštění trhu práce (kladná implicitní daň) a ženy k setrvání na trhu práce (záporná implicitní daň). I varianty částečného vyvážení se přibližují hodnotou implicitní daně k nule. Ta je narušena pouze ve variantě US-DEU, která zpřísňuje předčasné odchody do důchodu, což se promítá ve vysoce negativní implicitní dani v předdůchodovém věku. Nejhorší si v motivaci setrvání na trhu práce vede

varianta ODS. Ten motivuje občany, aby odcházeli do důchodu přesně na věkové hranici. Implicitní daň je kladná, předčasně odejít nemohou, nedostali by důchod. Nutí však k delšímu setrvání na trhu práce. [7]

5.3. Vlastní vyjádření k důchodové reformě

Hlavní problémy současného důchodového systému jsou především spojeny na jedné straně s tím, že se rodí méně dětí, což brzy způsobí klesající příjmy do systému a na druhé straně, že se zvyšuje délka dožití lidí, což způsobuje stále vyšší výdaje ze systému. Na straně příjmů se nabízí možnost zvyšovat sazby pojistného na důchodové pojištění (dnes 28 %), čímž by však došlo k finančnímu zatížení plátců, časem se systém stane ještě více nespravedlivý a lidé se začnou bouřit. Další možností jak zvýšit příjmy, je tvorba rezerv a možnost jejich kapitálového umístění ve prospěch posílení základních fondů důchodového pojištění. Dalo by se uvažovat o osamostatnění veřejného rozpočtu důchodového pojištění do zvláštního segmentu veřejných financí. Vznik samostatného veřejného rozpočtu důchodového pojištění by s sebou přinesl nezávislost na rozpočtových omezeních státu, ale objevila by se určitá rizika (např. zvýšení správních výdajů). Myslím si, že zvýšení příjmů by však nebylo tím správným řešením, protože by došlo ke zvýšení daní a tak by se snížil disponibilní příjem a úspory občanů a došlo by k omezení možnosti zabezpečení se na stáří z vlastních zdrojů. Na výdajové straně se nabízí možnost postupného snižování vyplácených důchodů. Důchodců totiž bude stále více a pracujících méně. Časem by se i důchodci začali bouřit, protože systém by byl značně nespravedlivý. Poměr důchodu k hrubé mzdě by se snížil z dnešních téměř 50 % na 30 %. Možností jak zajistit v systému průběžného financování rovnováhu, je posunutí věkové hranice pro odchod do důchodu. Výhoda je v tom, že nebude nutné zvyšovat odváděné pojistné, ani snižovat penze důchodců. V současné době ale existuje problém s vysokou nezaměstnaností občanů v předdůchodovém věku, a proto aby se to v praxi neminulo účinkem, je nezbytné zlepšit fungování trhu práce a zvýšit možnost uplatnění starších občanů. Mohlo by se zdát, že posunutí hranice odchodu do důchodu by z tohoto hlediska bylo velmi negativním krokem. Změny v důchodovém systému však nelze spojovat s krátkodobými cíli (jakým je i

nezaměstnanost). Z pohledu státního rozpočtu představuje totiž nezaměstnaný člověk nižší náklady než důchodce. Pojem „důchodový věk“ je ale společenský konstrukt. Biologicky vzato žádná pevná hranice, od které by člověk měl přestat pracovat, neexistuje. Historicky daná pevná hranice 60 let pro odchod do důchodu vznikla v době, kdy měl průměrný šedesátiletý člověk před sebou jen několik málo let života. Dnes má průměrný šedesátiletý muž v ČR před sebou 17 let života a průměrná šedesátiletá žena dokonce 21 let života.⁶ Myslím si, že posunutí této hranice je zcela na místě.

Parametrické úpravy průběžně financovaného systému, které sice posílí jeho finanční udržitelnost, pravděpodobně dále zvýší příjmovou solidaritu a mezigenerační nespravedlnost. Úpravy by se týkaly založení fiktivních účtů, na které si každý občan bude odvádět určitou část ze mzdy a posunutí věkové hranice odchodu do důchodu. Individuální důchod pak bude vypočten jako podíl celkové částky evidované na osobním účtu ke dni přiznání důchodu a poměrné době dožití k tomuto dni. Nevýhodou však zůstává, že vyšší příjmové skupiny nedostanou důchod adekvátně ke své mzdě. Průběžný systém má bezesporu určité klady (bezpečnost systému a jistota výplaty dávek, neexistence rizika kapitálového neúspěchu, administrativní jednoduchost, možnost uplatňování přiměřené solidarity), ale pro naše dnešní podmínky je to spíš sázka na zlepšující se demografickou strukturu národa a jeho rostoucí ekonomickou sílu.

5.3.1. Vlastní představa reformy

Myslím si, že by bylo dobré, kdyby si občané mohli začít přesouvat část povinných odvodů (na státní důchodový systém) do soukromého finančního sektoru, který by tak tvořil druhý pilíř systému. Důchody by byly financovány z více zdrojů a úloha státu by se snížila. Musí však být vytvořen dostatečný prostor pro realizaci vlastní odpovědnosti a zvýšení individuální motivace na zajištění finančních zdrojů pro potřeby ve stáří.

⁶ Úmrtnostní tabulky ČSÚ za rok 2004

Systém by byl založen na třech pilířích:

1. Státní pilíř

Státní pilíř by fungoval i nadále v roli sociální, i když v menším rozsahu. Výše důchodu by byla pro všechny občany stejná, a to ve výši 1,5 násobku životního minima, které by se podle daných pravidel každoročně zvyšovalo (navrhují provést i změny ve stanovení výše životního minima). Důchody by nemusely být hrazeny výhradně z pojistného odváděného zaměstnavateli a zaměstnanci, ale také z jiných zdrojů, např. výnosy z daní. Pojistná sazba by se snížila. Tento pilíř by i nadále ošetřoval nestarobní důchody, tedy invalidní a pozůstalostní. Došlo by také k posunutí hranice odchodu do důchodu na 65 let pro muže a bezdětné ženy. Zůstane tedy diferenciací podle počtu dětí. Zavedl by se strop pro mzdu, ze které se ještě odvádí plné příspěvky – 250 % průměrné hrubé mzdy.

2. Fondový pilíř provozovaný penzijními fondy

Tento pilíř bude představovat povinné spoření, kde zaměstnanci i zaměstnavatelé budou povinně odvádět určité procento ze mzdy, a to ve výši rozdílu pojistné sazby současné a té, co bude odváděna do státního pilíře. Tento pilíř bude provozován penzijními fondy a upraven zákonem o penzijním připojištění, zákonem o pojišťovnictví, zákonem o pojistné smlouvě a zákonem o pojišťovacích zprostředkovatelích, kde ve všech zmíněných právních normách bude nutné provést legislativní změny. Myslím si, že není potřeba zavádět nové instituce pro provozování fondového pilíře, ale účinně využít již ověřené penzijní fondy, které si v dnešní době nevedou špatně. V minulosti byly sice problémy, ale novelou zákona a zpřísněním dohledu se stabilizovaly. Z pohledu penzijních fondů dojde sice k administrativní náročnosti, hlavně v první fázi zavedení povinných odvodů, ale věřím, že to není nepřekonatelný problém a vyřeší ho zaměstnání více lidí. Bude dobré, aby stát uzavřel s penzijními fondy smlouvu o spolupráci na důchodovém systému a poskytl jim tím určité výhody, např. penzijní fondy by spravovaly majetek ve výši výrazně větší než nyní a mohly by tak profitovat na základě úspor z rozsahu.

Penzijní fondy budou vést odděleně účetnictví povinných odvodů a příspěvků na dobrovolné penzijní připojištění. Z odvodů do tohoto pilíře nebude zaměstnanec ani zaměstnavatel odvádět daň z příjmu. Stát nebude na tyto odvody poskytovat

státní příspěvky. Investování těchto prostředků bude v podstatě bezrizikové, tedy investice budou směřovat do málo rizikových finančních nástrojů. V případě smrti účastníka budou veškeré naspořené peníze rozděleny mezi ostatní účastníky v tomto povinném systému, formou vyššího zhodnocení. Důchod bude vyplácen ve formě doživotní penze.

3. Dobrovolný pilíř

Tento pilíř nabízí individuální přístup k řešení potřeb ve stáří prostřednictvím penzijního připojištění se státním příspěvkem, komerčních produktů, investováním do podílových fondů apod.

Penzijní připojištění se státním příspěvkem

Tento produkt bude v zásadě fungovat na stejném principu jako je tomu dnes, dojde však k určitým změnám. Hlavně budou zavedena opatření, která povedou k větší orientaci na výplatu penzí než na jednorázové vyrovnání. Stejně jako u odbytného se u jednorázového vyrovnání nebudou vyplácet státní příspěvky, které penzijní fond odvede zpět do státního rozpočtu. Tak bude zachován princip, že státní příspěvek je poskytován jako přilepšení na stáří. Výplata státního příspěvku nebude podléhat zdanění, jak je tomu i dnes, ale změní se zdanění u výnosů z tohoto příspěvku. Pokud bude vyplácen přímo účastníkovi, tak se danit nebude, pokud bude součástí pozůstalostní penze, nebo pokud bude vyplácen v rámci částky určené oprávněné osobě, bude zdaněn 15 %. Tím by mohlo být dosaženo, že státní příspěvek bude mít význam i z dlouhodobějšího hlediska. Další úpravou by byla změna podmínek pro výplatu starobní penze: min. věk by byl 65 let a doba placení příspěvků by se prodloužila z 5 let na 10 let, čímž by se vytvořily lepší podmínky pro investování. Myslím si, že i nadále se do tohoto systému nezapojí mladší ročníky, protože každý člověk prochází různými životními etapami a v každé z nich přikládá potřebnost a význam různým produktům. Když nastoupí do zaměstnání, má člověk potřebu řešit bydlení a rodinu, nemyslí na důchod. Většinou nemá člověk dost prostředků hned všechno finančně zajistit. Na stáří člověk začne myslet, až když vyřeší bydlení a děti má do jisté míry odrostlé. Možná by nebylo na škodu, zamyslet se i nad změnou struktury státního příspěvku. Zachovala bych degresivní způsob připisování i to, že je založen na

sociálním principu (větším částkám náleží menší příspěvek), ale zohlednila bych tam i dobu placení příspěvků.

Tabulka č. 15: **Výše připsaných státních příspěvků v mil. Kč**

	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
státní příspěvky v mil. Kč	786	1 730	1 920	1 940	1 959	2 411	2 615	2 745	2 882	3 124	3 572

Zdroj: MFCR

Životní pojištění

Podmínky zůstanou stejné jako je tomu dnes. Ponechala bych i možnost daňových odpočtů, protože je to dobré lákadlo a lidem to přispěje i k pojištění životních rizik (smrt, úraz, invalidita), státu se však tato částka vrátí prostřednictvím zdanění výnosů. Výhodou to je pouze pro lidi s příjmy v nejvyšším daňovém pásmu. Tento produkt je vhodný spíš pro konzervativní lidi, kteří se nechtějí v průběhu života více starat o své finanční prostředky.

Otevřené podílové fondy

Investování do otevřených podílových fondů představuje v současnosti nejuniverzálnější a nejjednodušší způsob investování pro jen trochu odvážné občany. Značnou výhodou těchto investic je oddělení majetku investorů od majetku společnosti, tím pádem fond nemůže zkrachovat a především likvidita. Investované peníze nejsou nijak vázané časovým termínem a je umožněn kdykoli převod prostředků do jiného fondu.

Přírůstek investic do podílových fondů již tradičně směřuje hlavně do zahraničních fondů, které silně konkurují fondům domácím. Hlavními výhodami zahraničních fondů nabízených v ČR je jejich široká paleta, tradice jejich správců, výhodné daňové podmínky jejich domicilů a v neposlední řadě i legislativní podmínky, jež jsou hlavním důvodem především u zajištěných fondů a fondů investujících do nemovitostí.

Tabulka č. 16: Rozložení podílových fondů podle domicilu

Druhy podílových fondů	1. pololetí 2004		1. pololetí 2005	
	domácí	zahraniční	domácí	zahraniční
Fondy peněžního trhu	55,20	21,44	69,50	29,00
Dluhopisové fondy	23,34	11,92	25,82	15,75
Akciové fondy	4,21	9,05	5,88	11,24
Smišené fondy	25,60	2,54	16,05	3,35
Fondy fondů	0,48	0,59	3,18	0,44
Zajištěné fondy	0,00	7,76	2,10	14,54

Zdroj: AKAT, UNIS

Z výše uvedené tabulky je patrné, že zdaleka nejoblíbenější v ČR jsou fondy peněžního trhu, a to zejména u domácích fondů, což je dáno tradiční konzervativností investorů. Odliv úspor z fondů smíšených lze přičíst doznívající transformaci těchto fondů.

Stavební spoření

Tento způsob investování finančních prostředků je určen spíše konzervativním jedincům a nemá nijak výraznou souvislost se spořením na stáří. Není ani nijak výnosný, protože představuje nízké výnosy a vysoké poplatky za správu majetku. Na významu však získává díky poskytované státní podpoře.

Investování do nemovitostí

Investování přímo do nemovitostí si vyžaduje značné počáteční investice, ale na druhou stranu lze k financování (na rozdíl od ostatních) na pomoc vzít úvěrové financování. Pravděpodobněji budou v průměru vždycky o něco výnosnější než většina jiných typů investic.

Vybrat si nejlepší individuální spoření záleží na mnoha faktorech a člověk si je musí dobře zvážit. Z mého pohledu je nejzajímavější a nejvýhodnější investování do otevřených podílových fondů. Stát se však bude snažit at' už přímou nebo nepřímou metodou podporovat produkty, které mají přímou souvislost s použitím finančních prostředků právě v důchodovém věku.

Současných důchodců by se tato reforma netýkala, budoucím důchodcům, kteří se nacházejí v přechodném období, se změní struktura důchodů, jejich výše by zůstala stejná. Ze státního rozpočtu by dostali životní minimum, z penzijního fondu naspořené peníze a zbylou část skutečného důchodu by financoval stát z jiných zdrojů. Lidé mladší 35 let by automaticky přešli na nový systém.

Argumentem pro zavedení povinného fondového spoření je, že by si každý platil sám na své dávky, tím by dávky do systému byly vyšší, kdežto v průběžném systému zaplatí pojištěnci do systému více, než z něho dostanou formou dávek. Povinné fondové spoření prováděné penzijními fondy neobsahuje ani jeden z principů solidarity, a proto není součástí systému sociálního důchodového pojištění. Jde o jeden z řady finančních produktů zaměřený na čerpání financí v případě stáří (obdobně jako např. některé druhy životního pojištění). Tím, že jde o produkt povinný, však zaručuje soukromým subjektům značné zisky, které plynou minimálně ze zaručených, zákonem stanovených příjmů.

Země může mít problémy s dostatkem finančních prostředků, které by umožnily přechod na povinné spoření, kdy je třeba po nějakou dobu financovat souběžně dva důchodové systémy, a společnost zatím není dostatečně připravena na drastické škrty v současném důchodovém systému. To se však musí změnit a lidi si uvědomit, že jsou sami odpovědní za život.

Závěr

Oblast důchodového zabezpečení v České republice prošla v minulých letech několika významnými změnami, ale stále je státní důchodový systém pod finančním tlakem a nutně vyžaduje reformu. Důchodový systém nelze chápat izolovaně, ale jako nedílnou součást národní ekonomiky. Hlavním posláním důchodového systému je zajistit příjmy ve stáří, při vzniku invalidity či při úmrtí, nikoliv zástupně řešit problémy jiných oblastí, ale je nutné vnímat tyto sekundární efekty, které takový vývoj může obnášet, především trh práce, chudoba apod.

Současný důchodový systém průběžně financovaný a dávkově definovaný nabízí relativně vysoké důchody, na které však stát dlouhodobě nebude mít dostatek zdrojů. Celkově je dnešní systém nediverzifikovaný, zranitelný a riskantní jak pro občany, tak i pro stát. Základní důchodové pojištění je dnes ekonomicky garantováno státem, protože nelze ponechat důchodce bez zdroje příjmu, na kterém jsou existenčně závislí. Jeho dynamičnost je dána každoroční aktualizací úrovně příjmů, z nichž se vychází při výpočtu % výměry důchodu a zvyšováním vyplácených důchodů.

Mezi důvody, které vyžadují změnu současného důchodového systému patří zejména rychle stárnoucí společnost (klesá úmrtnost a zvyšuje se průměrný věk dožití), což má za následek, že peněz na penze se vybírá stále méně, protože důchodců přibývá a ubývá těch, kteří pracují a platí tak důchodové pojištění. Tento nepříznivý demografický vývoj je dále ovlivněn i poklesem počtu živě narozených dětí v posledních letech. Rozdíl v počtu živě narozených dětí v roce 1994 a 2004 představuje téměř 10 000 dětí. Pokles porodnosti tak způsobuje, že hodnota úhrnné plodnosti se dostává hluboko pod zachovnou hranici, a narušuje tak obecnou zákonitost populačního vývoje. Zhoršující se poměr mezi důchodci a plátcí pojistného tak ovlivňuje finanční rovnováhu důchodového účtu, protože se značně zvyšují výdaje při stejném či mírném snížení příjmů. Mezi problémy současného systému bych také zařadila slabou vazbu mezi výši příspěvku placenou během aktivního života a vypláceným důchodem. Systém se tak stává

nezásluhovým a pro mnoho lidí představuje pokles jejich dosavadní životní úrovně.

Význam dnešního druhého dobrovolného pilíře stále roste. Jedním z řešení, jak si zajistit dostatečný finanční obnos na období stáří, jsou právě produkty soukromého životního pojištění a penzijního připojištění se státním příspěvkem, které jsou státem podporovány přímo (formou státního příspěvku) a nepřímo (možnosti odpočtu části zaplaceného pojistného od základu daně). Zájem občanů o tyto produkty sice každoročně narůstá, ale úroveň pojištěnosti ještě zdaleka neodpovídá průměru Evropské unie a vyspělých tržních ekonomik. Myslím si, že v lidech stále přetrvává důvěra ve státní systém důchodového pojištění.

Na podzim roku 2004 vznikla pracovní skupina vedená p. Vladimírem Bezděkem, která shromažďovala přípravné podklady k důchodové reformě, jejichž cílem bylo objektivní porovnání všech variant jednotlivých politických stran podle jednotné sady hodnotících kritérií. Východiskem se stala „základní varianta“, která představuje vývoj důchodového systému za předpokladu, že by nedošlo k žádným legislativním změnám a vláda by i nadále držela pouze minimální valorizace důchodů stanovené zákonem. Jednotlivé politické strany navrhly v podstatě různé koncepce možné důchodové reformy, ale v některých oblastech se shodly. Jedná se o posunutí věkové hranice odchodu do důchodu, snížení míry nezaměstnanosti a snižování náhradového poměru v průběžném systému pod stávající úroveň. Nedá se říct, že by některá varianta byla nejlepší, nebo naopak nejhorší. Každá z nich má své výhody a nevýhody. Určitě se přikláním k variantám, kde se objevuje značná osobní odpovědnost za výši příjmu v důchodovém věku.

Já osobně navrhuji variantu, kde bude část příspěvkové sazby vyvázána povinně ve prospěch individuálně zvoleného penzijního fondu. Základní starobní důchod bude ponechán ve státním pilíři, který bude i nadále průběžně financován a jeho výše bude stanovena ze životního minima pro všechny občany stejně. Ostatní nestarobní důchody zůstanou na stejném principu jako je tomu dnes. Dále navrhuji provést změny v dobrovolném spoření v penzijních fondech a to tím směrem, aby byl podpořen původní význam penzijního připojištění, především, aby docházelo k pravidelné výplatě důchodu namísto jednorázového vyrovnání.

Neexistuje taková reforma, která by nikomu nezhoršila a alespoň někomu nezlepšila příjmovou perspektivu v důchodovém věku. Nelze mít současně vysoké důchody, nízký důchodový věk a nízkou příspěvkovou sazbu.

Reforma se nejspíš nebude týkat lidí starších 50 let. Jejich doba odchodu do důchodu a nastavení výše penzí by se měly řídit současným systémem. Lidé mezi 40 a 50 lety budou mít nejspíš na výběr, zda zůstanou v dosavadním systému, nebo vstoupí do systému nového. Klíčová bude reforma pro všechny ročníky mladší 35 let.

Problematiku důchodu však nelze řešit jen v rámci reformy důchodového systému. Je třeba provést i další změny, které budou např. souviset se zvýšením míry zaměstnanosti a zvýšení flexibility pracovního trhu, sjednocení nemocenského a zdravotního pojištění pro lepší průkaznost, snížení přímých daní (např. pro právnické osoby na 20 %, což by pomohlo podpořit růst ekonomiky). Stát by se měl zaměřit na problematiku porodnosti, protože si myslím, že jen dlouhodobé a trvalé její zvýšení může pomoci ke stabilitě systému.

Seznam použité literatury

Odborné publikace, skripta

- [1] KREBS, V., a kol. Sociální politika. 2. vyd. Praha: ASPI, 2002. ISBN 80-86395-33-2.
- [2] MPSV odbor sociálního pojištění: Pojistně matematická zpráva o sociálním pojištění v roce 2004
- [3] PŘIB, J., VOŘÍŠEK, V. Důchodové předpisy s komentářem. 4. vyd. Olomouc: Anag, 5/2005. ISBN 80-7263-281-7.
- [4] SLANÝ, A. Makroekonomická analýza a hospodářská politika. 1. vyd. Praha: CH. Beck, 2003. ISBN 80-7179-738-3.
- [5] ŠULC, J. Penzijní připojištění. 2. aktualizované a rozšířené vyd. Praha: GRADA Publishing, 2004. ISBN 80-247-0772-1.
- [6] VOSTATEK, J. Sociální a soukromé pojištění. 1. vyd. Praha: Codex Bohemia, 2000. ISBN 80-85963-21-3.
- [7] Výkonný tým pro přípravu podkladů pro rozhodnutí o důchodové reformě. Závěrečná zpráva. Praha, 2005

Odborné časopisy

- [8] Pojistný obzor č. 3. Praha: Česká asociace pojišťoven. 2005. ISSN 0032-2393.
- [9] Pojistný obzor č. 9. Praha: Česká asociace pojišťoven. 2005. ISSN 0032-2393.
- [10] HAVLÍČKOVÁ, K., LUKÁŠEK, J. Jak zaplatit penze. Ekonom, 2004, roč. 48, č. 2, str. 17 – 18. ISSN 1210-0714.
- [11] RYSKOVÁ, S. Bojují o druhý pilíř. Ekonom, 2003, roč. 47, č. 43, str. 37 – 39. ISSN 1210-0714.

Právní normy

- [12] Zákon č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů v platném znění
- [13] Zákon č. 42/1994 Sb., o penzijním připojištění se státním příspěvkem v platném znění
- [14] Zákon č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění v platném znění
- [15] Zákon č. 363/1999 Sb., o pojišťovnictví v platném znění

Internetové stránky

- [16] Asociace penzijních fondů [online]. [cit. 10.11.2005, 12.3.2006]. Dostupné z: <<http://www.apfcr.cz>>
- [17] Český statistický úřad [online]. [cit. 12.3.2006, 24.4.2006]. Dostupné z: <<http://www.czso.cz>>
- [18] Finance [online]. [cit. 8.3.2006]. Dostupné z: <<http://www.finance.cz>>
- [19] Ministerstvo financí [online]. [cit. 11.11.2005, 15.1.2006, 4.5.2006]. Dostupné z: <<http://www.mfcr.cz>>
- [20] Ministerstvo práce a sociálních věcí [online]. [cit. 10.12.2005, 21.4.2006]. Dostupné z: <<http://www.mpsv.cz>>
- [21] Reforma [online]. [cit. 4.4.2006]. Dostupné z: <<http://www.reforma.cz>>
- [22] Reforma důchodu [online]. [cit. 20.11.2005, 6.12.2005]. Dostupné z: <<http://www.reformaduchodu.cz>>

Seznam tabulek a grafů

- Tabulka č. 1 – Výdaje na dávky důchodového pojištění v roce 2004
- Tabulka č. 2 – Vývoj reálné hodnoty průměrného vypláceného starobního důchodu
- Tabulka č. 3 – Vývoj poměru počtu důchodců a plátců pojistného
- Tabulka č. 4 – Průměrná míra měsíčního příspěvku na penzijní připojištění k průměrné měsíční hrubé mzdě
- Tabulka č. 5 – Zhodnocení vkladů v Kč
- Tabulka č. 6 – Věková struktura účastníků penzijního připojištění v %
- Tabulka č. 7 – Srovnání penzijního připojištění se státním příspěvkem a životního pojištění v ČR dnešní doby
- Tabulka č. 8 – Počet živě narozených dětí
- Tabulka č. 9 – Podíl obyvatel ve věku 50 let a starších na celkové populaci v ČR v letech 1994 – 2004
- Tabulka č. 10 – Příjmy a výdaje na důchodové pojištění v mld. Kč
- Tabulka č. 11 – Relace průměrného starobního důchodu k průměrné mzdě
- Tabulka č. 12 – Předpokládaný vývoj makrofinančních kritérií
- Tabulka č. 13 – Porovnání základních parametrů jednotlivých návrhů reformy
- Tabulka č. 14 – Porovnání makrofinančních kritérií v roce 2010
- Tabulka č. 15 – Výše připsaných státních příspěvků v mil. Kč
- Tabulka č. 16 – Rozložení podílových fondů podle domicilu
-
- Graf č. 1 – Struktura majetku penzijních fondů v roce 2004
- Graf č. 2 – Podíl předepsaného pojistného životního pojištění v ČR na HDP v %

Seznam příloh

Příloha č. 1 – Průběh reformy uskutečněné na Slovensku (1 strana)

Příloha č. 2 – Složení Týmu expertů (1 strana)

Příloha č. 3 – Složení pracovní skupiny (1 strana)

Příloha č. 4 – Vývoj vybraných ukazatelů na základě koncepce jednotlivých
politických stran (1 strana)

Příloha č. 1: Průběh reformy uskutečněné na Slovensku

Reforma 1. pilíře proběhla v roce 2004, reforma 2. pilíře v roce 2005. Třetí pilíř je zcela dobrovolný.

1. pilíř (povinný, státní)		2. pilíř		
Příspěvková sazba	Komentář	Příspěvková sazba	Povinnost	Komentář
Zaměstnanec 7 %, zaměstnavatel 21,75 % z hrubé mzdy, resp. 12,75 % v případě, že je zaměstnanec také ve 2. pilíři	Reformovaný PAYG, dávkově definovaný. Byl posílen vztah mezi příspěvky, dobou pojištění a vyplácenými dávkami (snížení redistribuce). Zavedena možnost předčasného nebo pozdějšího odchodu do důchodu, zvýhodňují se rodiny s dětmi, občanům se umožňuje pobírat důchod a pracovat, změna valorizace důchodů.	9 % z hrubé mzdy, platí zaměstnavatel přímo na osobní důchodový účet	Povinný pro nové účastníky. Dobrovolný pro současné účastníky. Uzavřený pro zaměstnance "silových" resortů. Nedoporučený pro lidi, kteří by nemohli být v systému minimálně 10 let, což je podmínka pro výplatu důchodu z tohoto pilíře.	Soukromý (kapitalizační, spořivý), příspěvkově definovaný pilíř. Existence osobních důchodových účtů u soukromých důchodových správcovských společností (DSS), jejichž fungování podléhá přísným pravidlům a důsledné kontrole a garanci státu. Je zaručena přenositelnost mezi DSS.

Příloha č. 2: Složení Týmu expertů

Politická strana	Členové
ODS	Petr Mach, Vladan Majerech
ČSSD	Zdeněk Hájek, Vít Samek
KSČM	Jaroslav Gongol, Miroslav Opálka
US-DEU	Ivo Ludvík, Stanislav Volák
KDU-ČSL	Ivo Foltýn, Adolf Jílek
Zástupce MF	Tomáš Prouza
Zástupce MPSV	Jiří Hofman
Zástupce Úřadu vlády	Jarmila Škvrnová

Zdroj: www.finance.cz

Příloha č. 3: Složení pracovní skupiny

Koordinátor	Vladimír Bezděk
Výkonný tým	Aleš Krejdl, Přemysl Pergler, Jan Škorpík, Zuzana Šmídová, Zbyněk Štork, Tomáš Hochmeister
Delegáti politický stran	Martin Fassmann, Miroslav Hiršl, Ivo Ludvík, Vladan Majerech, Vladislav Minář, Bohumil Svoboda, Bohumír Rojíček, Stanislav Volák

Zdroj: www.finance.cz

Příloha č. 4: Vývoj vybraných ukazatelů na základě koncepce jednotlivých politických stran

	Výchozí stav roku 2005	2050					2100				
		ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	ODS	US-DEU	ČSSD	KDU-ČSL	KSČM	ODS	US-DEU
Příspěvková sazba (%)	28	29,6	-	33,6	20	28	29,6	-	34,5	20	28
Příjmy (% HDP)	8,5	8,9	8,7	10,7	6	9,3	8,9	8,1	11	6	9,1
Výdaje (% HDP)	8,4	10,2	9,3	11,5	6,2	8,3	8,1	9,2	12,4	5,8	8,7
Saldo (% HDP)	0,2	-1,3	-0,2	-0,7	-0,2	0,84	0,8	-0,3	-1,4	0,2	0,6
Celkový náhradový poměr k hrubé mzdě v %	42,1	36,8	30,5	40,1	20,7	30,3	27,4	28,3	41,1	20	31,4
Hrubý náhradový poměr - muž	64,6	49,5	45,61	51,3	-	37,81	41,6	39,4 ¹ 41,2 ²	51,3	-	32,8 ¹ 24,0 ²
Hrubý náhradový poměr - žena	82,4	47,9	40,81	51,8	-	31,71	40,4	39,6 ¹ 45,5 ²	51,0	-	29,8 ¹ 23,5 ²

Zdroj: Výkonný tým: Závěrečná zpráva, Praha 2005

¹ s částečným vyvázáním (opt out)

² bez možnosti opt out